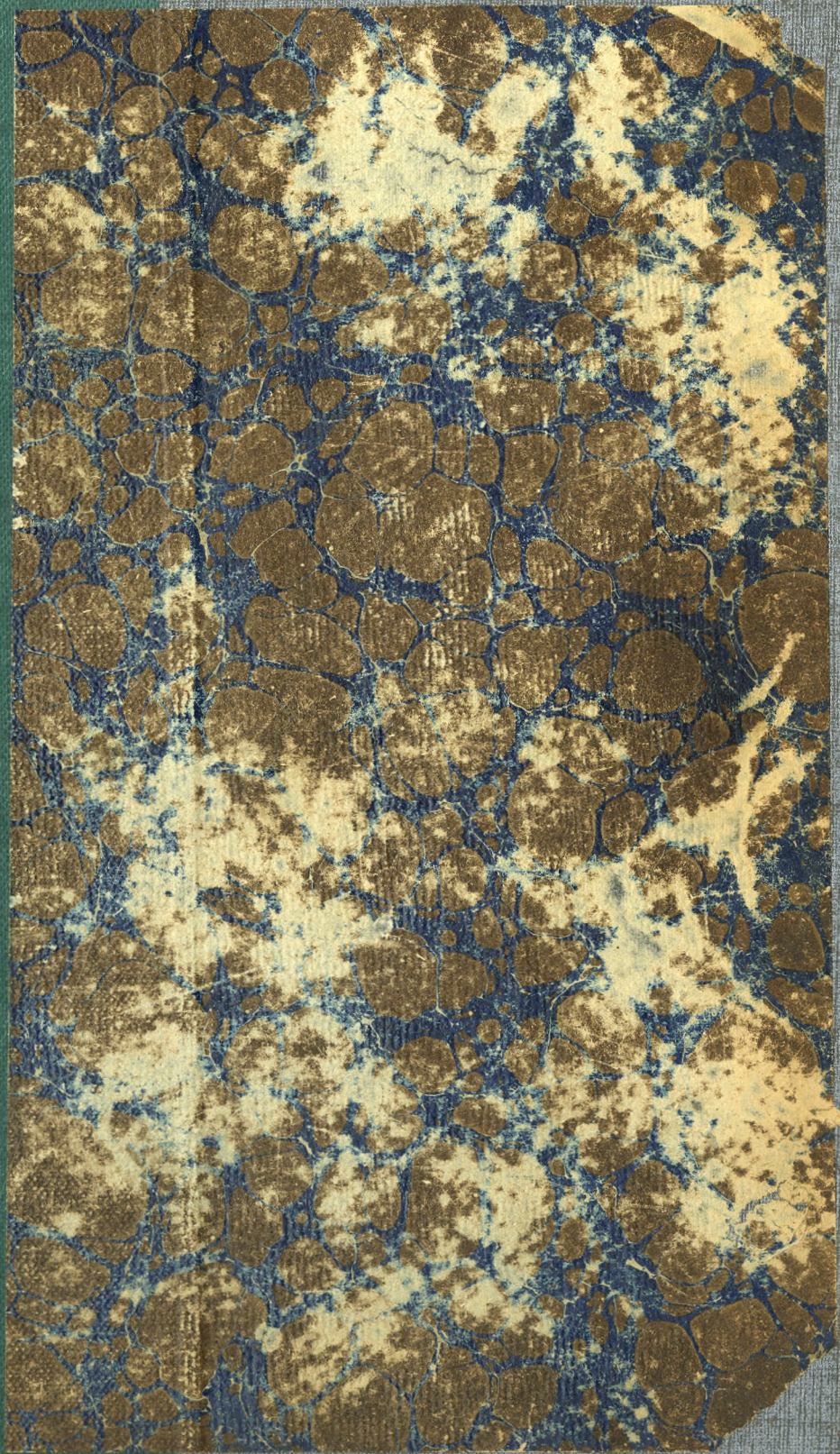

Politikai
röpiratok.

143.

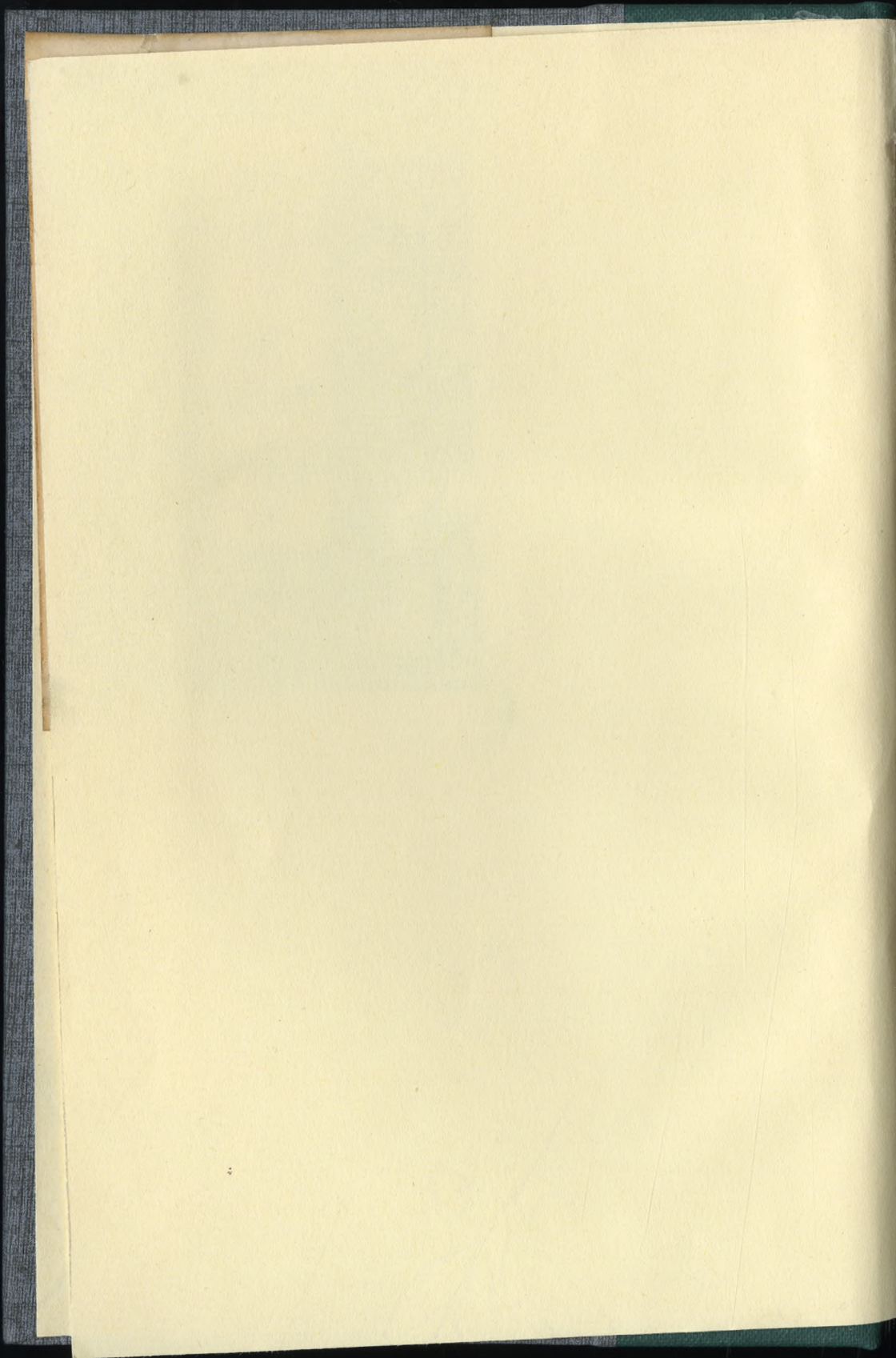

EX
LIBRIS

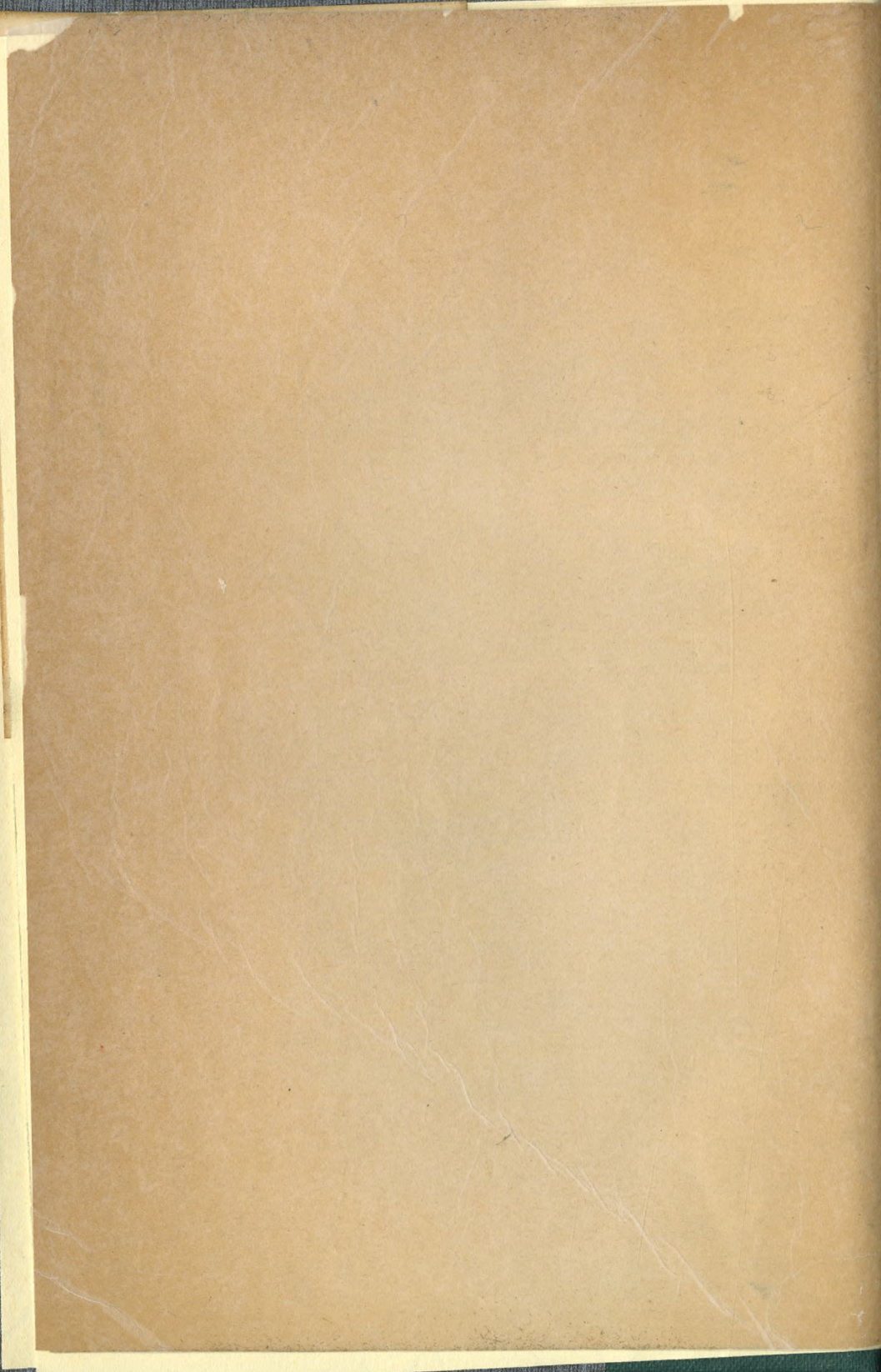
DR
GEYSÆ
BALLAGI

1251 - 1266

1. Néhalny az az ősziczy iránt. Zalay Hlajos. 1847.
2. Die Opposition und Julian Chownitz. Von J. Reysa. 1848.
3. "A sáncok" új világhatalom. Vida Károly. 1860.
4. Zur Lösung der Nationalitäten-Frage. Wien, 1861.
6. A magyar kath. egyház jogállása a mai viszonyokban. Körömy Zsuzs. 1867.
5. Stimmen aus der Slowakei. 1861.
7. Vertrauen, schafft Vertrauen in der Armea! 1868.
8. Az országos zsidó kongresszus és titkos ellenzéi. 1868.
9. Ki köteles katonának lenni? 1868.
10. Nijelt level a Pest-Jozsefvárosi kentele választóter. Leontkirályi Mór. 1869.
11. Debrecen polgármestereinek 1869. évi jelentése. Kovács Lajos. 1870.
12. Tiszadalmi átalakulás vallas nélküli. Dr. Schlauch Lőrinc. 1872.
13. Műgyelem. Kovassay Jenő. 1874.
14. Emlékkönyv József Franc felett. László Kálmán. 1876.
15. Rechenschafts-Bericht. Emil von Trauschaufels. 1878.
16. Könyvelőválasztási mezejelme N. Kanizsán. 1880. Melléklet - "Zala
Köröly" 1880: 65. és a "Zala" 33. a. - 1882.

100

143

1251

300

1.

NÉHÁNY SZÓ

AZ

ÖSISÉG,

ÉS

A' KÖRÜLE TEENDŐK IRÁNT.

TEKINTETTEL

MÉLTÓSÁGOS GOSZTONYI MIKLÓS ÚR RÖPIRATÁRA.

Írta

ZALAY ALAJOS,

UDVARI TANÁCSOS, EGYKORI ORSZÁGBIRÓI ITÉLŐMESTER, JELENLEG A DEBRECZENI
E. BIR. KIR. VÁLTÓTÖRVÉNYSZÉK ELNÖKE.

Szép haza, dicső haza,
Magyarnak éldene —
Adjon rád örök napot
A népek Istene.

Bajza.

NYOMTATVA.

Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

1847.

111

MAISON 200

OSISSE

A. KORNBERG, TRENKOR STRASSE

MAISON 200

MAISON 200

MAISON 200

MAISON 200

ELŐSZÓ.

Azon tárgyak iránt, mellyek felől alkalmas bizonyossággal fel lehet tenni, hogy a' legközelebbi országgyűlés teendői közé tartozandnak, a' nagy közönség figyelmét felhíni, ha pedig ez már megtörtént, a' tárgyat minden oldalról taglalni, hazafiúi kötelesség. E' tárgyak között az ősiségnek maga helyét el kell foglalnia.

Nem egyedül magán-, de köz-jogi rendszerünk 's nemzetiségünk is kapcsolatban van az ősiséggel, és éppen ezen meggyőződésnél fogva, szerző az ősiségnek elvileg pártolója lenni meg nem szűnik.

Az e' részbeni nézeteket rendszerünk történeti fejlődésének előterjesztése nélkül kifejteni, következőleg az értekezést igen rövidre, vagy éppen néhány sorra szorítani, nem lehetett, — következőleg szükséges volt közjogi állásunkat legalább fő vonalban, magánjogi és adományozási, valamint perlekedési rendszerünket pedig körülményesen ugyan, de kitelhető rövidséggel érdekelni.

És ki akarna örökös pert? ki kívánna birtok-ingadozást? ki ellenzené makacsul a' jogoknak tiszteletbentartása mellett eszközrendő úrbéri örök-megváltást? ki veszi roszt néven a' gyakorlatilag helyesen alkalmazandó birtok- és hivatal-képességet? ki az, ki hazánk' kifejlődését szive' legszebb ohajtásának céljául nem tüzte ki? ki az, ki üdvös hatású hitel-intézetet, 's minden ehez megkivántató eszközöket nem ohajt? ki az, ki a' köz jólét előmozdítására adózni nem akar? És mind ezeknek az ösiség, a' célszerűen módosítandó ösiség, akadályt, vagy gátot éppen nem tesz.—De viszont ki az, kinek keblét nem főképpen hevíténé a' nemzetiség érzetének szent tüze? A' mit szeretünk, azt féltjük. A' jogokat — a' mennyiben lehet — nem kell egymásnak alá rendelni, de megegyeztetni. Ezen szempontból kiindulás rendszerint célra vezet. Szándékosan még magán falak közt is megsérteni, soha senkit sem akartam, és ha ez a' legjobb akarat daczára még is megtörtént, vagy megtörténendik, mindenkitől bocsánatot kérek. Ha hazámnak csak legkevésbé is hasznos szolgálatot teendek, boldog leszek. Legyes-Bényen, boldogasszony hava 6-ikán 1847.

A' szerző.

I.

Olly határozottan, 's olly hévvel, mint az „Ösiség“ című munkának érdem- és tudománydús szerzője legközelebb birtok- és törvénykezési rendszerünk tekintetében nyilatkozott, csak az emelhet szót, kiből keblének tiszta meggyőződése beszél, és tör ki; ki volna tehát az, ki, habár lényegesen eltérő véleményt táplál is, az olly tiszta kútfőből eredő ellenvéleményt ne tisztelné? — Uraim! egész ellenzéki sereg, kik az ösiség tárgyában eddig töredékeket mutogattatok elő, vagy még mutogatni akartatok — jó szándéktoknak 's más tárgybani jártasságtoknak tisztelet, becsület — némuljatok el, szóltott a' beavatott; az ösiségnek árnyékoldalai le vannak leplezve.

Sokkal becsesebb ama hosszú évek során fenállott fejlethetetlen viszonyokrai való visszaemlékezete jelen igénytelen értekezés szerzőjének, mintsem hogy ünnepélyesen ne nyilvánítaná, miszerint az „Ösiség“ című munka tisztelt szerzőjével a' nagy közönség előtt szóváltásba bocsátkozni távolról sem akart; nyilatkozott szerző e' tárgyban már ezelőtt négy évvel nyilvánosan, nyilatkozandó volt baráti felszólítások következtében jelenleg is; de miután az „Ösiség“ című munka megjelent, nem lehet e' tárgy felől többé a' nélkül értekezni, hogy a' figyelem főképpen az ott állítottakra ne fordítassék; szolgáljon azonban annak kezességül, miszerint ezen értekezésnek éppen nem célja a' szóváltás, azon nyilatkozat, hogy szerző az e' tárgybani vitatkozást részéről berekesztettnek tekintendi.

Sem többről, sem kevesebbről nincs szó, mint arról, hogy eddigi birtok- és törvénykezési rendszerünkről mondjunk le, fogadjunk el külföldit, állítsassék olygarchia, 's következőleg a' közép- és kis-nemesség semmisíttessék meg.

Az európai legrégebbi institutióinak megdöntéséről van a' szó, azon institutióinak, melly mellett a' magyar sok századok során ama zivatarok között megállott, mellyek egén számtalanszor öszve csoportoztak.

Ha a' mult időkre a' történetírás szövétnekénél visszatekintünk, igen sokat fogunk találni intézeteinkben, mellyek az onokáktól gondoskodó eleik irányában örökös hálát kívánnak, 's az örökösök sziveit az eldődök rendeletének erős megtartására felhíjják. Azonban

Mindenek viszontagság alá vannak vetve, egyesek úgy mint nemzetek és alkotmányok. Ha ütött az óra, nyugodjunk meg benne, de tegyük nyugalomba az elhunytat ama kegyelettel, mellyet minden, mit az idő szentesített, méltan igényel és követel; minden esetre pedig és mindenek előtt mindnyájan, kik a' tárgyhoz akár eddig szólottunk, akár ezután szólандunk, értsük meg egymást, mert „res humanas neque lugere, neque ridere, sed intelligere“ és ekkor azután bár mi történjék,

Buzgón leomlom színed előtt, dicső!

— — nem, nem lehet az gonosz,

Mert a' te munkád!

és senki sem lesz, a' ki ezután is hívebben követné Verbőczy elvét, de csak annyiban, hogy „non jam de Lege, sed secundum Legem.“

Nincs nemzet, mellynek akár köz-, akár magán-jogi rendszere az égből írva esett volna.

Minden alkotmánynak, minden köz- és magán-jognak bölcsője a' szokás.

Maga a' minden hűbéri jogoknak törzsüke és kútforrása, a' longobardi hűbéri jog, szokások öszveírásából alkottatott,

öszeírta egy magános ember a' szokásokat, és ezen összeírás a' vele élés által törvénynyé lett.

Maga Tribonianus a' hűbérvél ellenkező római törvények összeveirója, nem a' császároknak hozott törvényeit írta össze, hanem csak azokat, mellyek szokásban voltak, jegyzette fel, és törvényerővel bírt munkája, mert a' szokás megszentésitette.

Már szent István a' fiának adott intéseiben mondotta: „grave tibi est hujus climatis tenere Regnum nisi imitator consvetudinis anteregnantium exstiteris Regum — és: quis Graecus regeret Latinos Graecis moribus, aut quis Latinus Graecos Latinis regeret moribus? nullus.

Számtalanok már az Árpád-korszaki királyok alatt hozott törvényeink, mellyek a' consvetudokat elvileg tiszteletben tartandóknak 's törvény-erejüknek hirdetik, és már az ezen házbóli királyok hittelt kötelezték magokat, hogy a' szokásokat megtartandják, és így ha valahol tiszteletben tartattak a' szokások, az honunkban volt; ebből azonban éppen nincs szándokunk a' „more patrio“ kifejezés által nevetségessé tett szokásokat védelmezni, hiszen ez nem is annyira köz-, vagy magán-jogi rendszerünket, mint inkább, és legközelebb anyagi jólétünknek tekinteteit érdekli.

Voltak országgyűléseink, voltak a' megyéknek, voltak egész kerületeknek, mellyek t. i. több megyékből álltanak, gyűléseik, mellyeken a' köz- és magán-jogi viszonyok elintéztettek, és pedig a' mint már a' 13-ik századi oklevelek tartják: „cum consvetudine laudabili a sanctis progenitoribus Regibus approbata.“

Azonban ne ereszkezdjünk jelenleg bővebben annak fejtegetésébe, hogy mikor, mennyiben és miképpen fejlettek ki közjogi viszonyaink, és mi része volt ebben a' szokásnak? maradjunk főképp a' magánjog mellett, 's a' közjogra csak annyiban ereszkezdjünk, a' mennyiben e' kettő össze van forrva.

Akár birtoklatunk, akár igazságkiszolgáltatásunk rend-

szerét tekintjük, megláthatjuk, hogy a' szokásnak és gyakorlatnak ereje eldöntő volt. Ez törvényt alkotott, ez az írott törvényt nemcsak kipótolta, de el is törlötte; ez törvényt magyarázott, ez az okleveleknek életet adott, vagy azokat előlte, ez az okleveleknek hiányait kipótolta, a' szabályoktól eltéréseit kiegyenlítette.

Különösnek tetszhetik p. o., ha a' beiktatás az adományt megelőzi, és mégis hányszor történt meg, hogy parancsolta a' király, miszerint kiküldöttje nézné meg az ajándékképpen felkért földet, *utrum ad collationem regiam pertineat?* a' kiküldött pedig úgy találván, hogy királyi adományozás alá tartozik, egy úttal a' beiktatást is végbevitte a' nélkül, hogy megbízatása lett volna, és csak azután adatott ki az adománylevél, és ha veleélés által lelkesített, megvolt a' jog.

Már a' pecsétben, már a' írásmódban többféle különbségek voltak, és itt is a' szokás, az *usus* egyenlítette ki az eltéréseket.

E' mellett azonban, hogy a' szokás így munkálkodott, adomány és perlekedési 's igazságkiszolgáltatási rendszerre befolyt, hozattak írott törvények is, de ezek bizonyos rendszerbe nem vétettek, mind csak alkalomnak szülőttei voltak, ezen felül pedig az írott törvények, vagy is a' királyok decretumai öszve nem szedettek, törvénykönyvbe nem vezettettek, hanem kéziratokban főképpen a' papoknak, ítélőmestereknek és prókátoroknak kezein fordultak meg, minek következése az lett, hogy akármennyi, és pedig legnevezetesebb törvényeket magokban foglaló decretumok ama zavaros időkben vagy eltévedtek, vagy éppen elvesztek.

Érezték ezen zavaroknak eredményeit eleink; ők tehát, kik a' fegyverek csatlogása között is a' törvény és igazság kiszolgáltatását különös figyelmökre méltatták, már 1507-ikben elrendelték, hogy valamennyi decretumok öszveszedessenek 's törvénykönyvbe foglalassanak; ez ugyan halasztatott, mert II. Ulászló Verböczy Istvánt országbirói ítélőmestert előbb

a' törvénykezési és törvénynyé vált szokásoknak összeírásával bizta meg, a' ki is 1514-ikben ismeretes hármaskönyvét a' fejedelemlennek bemutatta, és már a' királyhoz intézett szavaiban megmondotta, hogy illy munka egy ember vállaira nagy teher, és mi szempontból fogják azt sokan tekinteni? megjövendölte, a' mint hogy saját azon 1514-ikben a' decretumok összeírása újra megrendeltetvén, egyszermind az is határozott, hogy valamennyi decretumok kiegyenlítsenek, a' király által megerősítsenek és minden megyének megküldessenek.

Tetszenek, nem tetszenek a' mostani kornak azok, mi-
ket Verböczy összeírt, azt ő szeme előtt nem viselhette, összeírta a' szokásokat és munkáját korának törvénytudói a' király parancsára megvizsgálták 's helyeselték. „Nemo autem id sibi persvadeat, mond Verböczy, me tantum mihi auctoritatis vendicasse, ut novas aliquas Leges afferre, ac superaddere fuerim ausus, sed ea duntaxat, quae a majoribus meis accepi, quaeque observari in pertractandis Judiciis, Causisque discutiendis vidi, audivi, didici, in unum quasi volumen contuli, ac digessi, consilio tamen cum caeteris meis collegis et patrii juris, ac consuetudinum non ignaris prius communicato.“

1527-ben 's 1550-ben ismét a' törvények rendbeszerése rendeltetvén, dicső I. Ferdinándunk meghagyásából már több törvénytudók fogtak a' munkához, és Verböczynek hármaskönyvét négy részre osztották, a' czimeket más sorba tették, különben pedig lényegest a' munkából sem el nem vettek, sem hozzá sokat nem adtak; azt azonban tisztán kimondották: miszerint a' nemzet a' római törvényektől többekben lényegesen eltávozván „*proprium sibi, ac peculiare moribus, institutoque patriae convenientissimum jus condere, atque inducere visum est.*“

Miért nem nyert ezen munka királyi helybenhagyást?

annak oka nem a' magánjogi körre tartozik ; elég az , hogy helybenhagyást nem nyert , és Verböczy munkáját , melly országgyűlésileg elfogadva nem volt , a' hatalmas consuetudo törvény erejére emelte. —

És a' Verböczy munkájának tetteles elfogadása után kezdődött az a' szokás , hogy a' prókátorok a' hármaskönyvnek czimeire hivatkoztak , mert azelőtt , a' régi perbeli iratok szerint csak azt kérték a' bírától , a' mit az igazság hoz magával , a' bíróra bizván azt , hogy irott vagy szokásbeli törvényen fogja-e alapítani ítéletét ? Végre

Rudolf császár és király Mossóczy nyitrai püspök Telegdynek segítségével mellett a' decretumokat öszveszedegette 's kinyomatta , és így keletkezett törvénykönyvünk a' Corpus Juris , melly ugyan országgyűlésileg el nem fogadtatott , de ismét a' veleélés által törvénynyé lett.

Verböczyre csak a' szokásbeli törvények öszveírása levén bízva , őt azért , mivel az irott törvényeket öszve nem írta , okolni nem lehet . Mossóczy és Telegdy éppen , és egyedül csak önszorgalmukból szedték öszve a' decretumokat , ők tehát magok érdemével minden esetre bírnak , de önkint megvallják , hogy csak a' jobb 's nevezetesebb törvény-cikkeket szedték ki , 's hogy némelyeket beírni restellettek , némely decretumokat , mellyek kezeiken megfordultak , egészen kihagytak , és így az lett törvény , a' mit ők azzá teltek , ámbár némely általok kinyomatott decretumoknak sem eleje , sem bevezetése , sem hitelességre mutató bezárása nincs.

A' fáradhatlan Kovachich Márton hiteles alakban egész az Árpádi háztól kezdvén a' 16-ik századig terjedő 's egy egész könyvet képező decretumokat szedelt öszve , mellyek a' legnevezetesebb mind magán , mind főképp közjogi törvényeknek kincstárai ; de hasztalan hivatkoznék valaki bíróságok előtt ezen törvényekre , mert ezeket Mossóczy ki nem nyomatta , 's a' veleélés és szokás nem szentesítette. — Sőt a' mi több , Mossóczy 4-ik Béla , 5-ik István , 4-ik László és 3-ik András királyainkról egész bátorsággal azt írja : „hi Reges

nulla ediderunt Decreta,“ pedig már most decretumaik megvannak, 's olly törvényeket foglalnak magokban, hogy ha azokat Verböczy olvassa, látta volna, miszerint egynemllyek, miket ő a' szokásnak tulajdonított, világos törvény által voltak megrendelve.

A' 17-ik század elején hozott törvények által is sürgettetett a' decretumoknak, sőt mivel azon szokás volt, hogy a' perek a' feleknél hagyattak, a' pereknek is rendbeszedése 's a' törvényeknek jobbitása; azonban ezen rendeletek is siker nélkül maradván, 1715-ben a' törvények 's törvényszékek javítása iránt készítendő munkálat országos küldöttségre bízott, de a' mellynek munkálata csak abból állott, hogy a' küldöttség Verböczy hármaskönyvének czimeire észrevételeket tett, és így 1723, és 1729-ben sok, mind köz-, mind magán-jogi sarkalatos törvények hozattak, de törvénykönyv nem készítettett, mellynek azonban szüksége mindinkább feltűnván, 1790-ben ismét országos küldöttség neveztetett, 's ez a' munkát el is készítette, de a' melly országgyűlési megvizsgálás alá harmincz évek alatt nem kerülván, végre 1827-ben a' rendszeres és az administrationnak minden ágaira kiterjesztendő munkának elkészítése szinte országos küldöttségre bízott, melly mind bölcseséggel, mind tapasztalással dús férfiakból álló testület, a' roppant tudomány és mély belátásu statusférfiúnak, a' halhatatlan nevü 's örök emlékezetü nádorispánnak vezérlete alatt olly munkát készített, hogy ha az törvényé lesz, sok surlódások és kifakadások megelőztetnek, 's az ország, ősi alkotmányának alapján újjá születtek. Azonban az országgyűlési megvizsgálást ezen munkálat is kikerülte, és így rendszeres törvénykönyvünk mind ez ideig nem lévén, mai napig is mind köz-, mind magán-jogi tekintetben alkalomszülte irott törvények és régi szokások mellett létezőnk. Hogy tehát rendesen kidolgozott törvénykönyvünk nem volt, 's jóformán alig lehetett, és hogy ennél fogva bíránk néha tévedhettek, annak okát az ősiségnek tulajdonítani nem lehet.

Ezeket szükséges volt előre bocsájtani a' végett, hogy midőn birtok- és törvénykezési rendszerünkbe nézendünk, mind a' szokáshoz ragaszkodni, mind pedig a' Mossóczy által ki nem nyomatott, de a' nagyérdemü Kovachich Márton által újjal kimutatott törvényekre is szabad legyen néha hivatkozni.

Kormányzásunk formája mérséklett monarchico-ari-stocratica, mellyben a' királynak mindig elválaszthatlan attributuma volt a' korona.

Monarcha külső fény nélkül, melly a' királyi széket körül sugározza, nem képzelhető, ez pedig csak úgy eszközölhető, ha nem minden fekvő vagyon forgandó, hanem bizonyos családokhoz erősebben van kötve; mert ha ez nem így van, hanem a' birtok ma ezé a' herczegé, holnap amazé a' becsületes póré, vagy mesteremberé, vagy éppen jövevényé: akkor vagy despotismusnak, vagy, mivel ez a' mostani korszakban már csak müveletlen népek között tartózkodhatik, democratiának kell következni.

Ez utóbbihoz nemzetünk még akkor sem volt hajlandó, midőn a' müveletlenségnek legnagyobb fokán állva, Ázsia helsejéből kiköltözött; mert akkor is fővezért választott 's ezen méltóságot a' választottnak nemzetségéhez kötötte. Egyébiránt talán felesleges is a' dolgot illy fent kezdeni, mert úgy látszik, hogy a' régi rendszereknek fentartására egyedül a' régiség most már csekély istáp; de miután a' réginek eldöntéséhez sokan, kik nem éppen szakértők, is vállalat vetnek, szükséges, hogy mielőtt a' régi felett pálcza törtetnék, a' régi birtok- és törvénykezési rendszer legalább fővonaláiban kifejtessék.

Távol legyen, hogy tanítószékre lépjek, erre magamat sem hivatva, sem jogosítva nem érzem; a' miket mondok, azoknak részletes kutfökböli bizonyításába e' helyen bocsátkozni szinte nem fogok, mert tudják azokat mások is, 's itt csak a' tudvalevő szétszórottak lesznek, a' mennyiben telik, öszveszedve.

II.

E' hont elfoglaló, 's itt megtelepedő eleink száználcz eredeti nemzetségeket olvastanak, jöttek azután külföldi nemzetségekből származó egyes személyek, kik közül némelleyek ugyanazon joggal, mellyel az eredeti egész földvonalakokat 's tájékokat megültenek, kisebb darab földet megszállás 's telepítés végett örökségül, mások ismét egyedül királyi adományi alakban nyertenek, és már itt kezdődött a' honosítás.

Némelleyek azonban a' jövevények közül sőt honfiak is birtokot (feudum) haszonbérképpen nyertek, és így az Árpád nemzetségéből származó királyok alatt és idejükben az örökség a' feudumtól, hűbértől, megkülönböztetve állott.

Miben állott az örökség (haereditas), vagyon (proprietas dominium), a' puszta birtok (possessio)? ezeket, 's általánfogva régi birtoklati rendszerünket, a' roppant olvasottságú néhai Horvát István kifejtette 's bebizonyította, és mi ezeket most szóval sem érintenők, ha — midőn az ősiség vitatása előfordult — százszor nem hallottuk volna azt, hogy 1-ső Lajos előtt is, ki a' magszakadásban levő nemeseket a' királyi helybenhagyás nélküli végrendelkezéstől eltiltotta, állott az ország, — holott ő előtte a' korona egyedül bűn eseteiben örökösödött, miért nem állhatna tehát az ország 's az alkotmány, ha a' nagy Lajos által tett megszorítás vagy éppen az egész ősiség eltöröltetnék is, és hogy eszerint a' koronának sem volna joga örökösödésének megsértését állítani, 's ezért kármentesítést követelni; mert ha örökösödése egyedül a' bűn esetére szoritatnék, semmi egyéb nem történnék, mint hogy örökösödési joga az 1-ső Lajost megelőző állapotba visszatétetnék. Miszerint tehát tisztában legyünk, szükséges, Horvát István után ezeket megjegyezni, hogy :

Örökségök (haereditas) volt a' magyar nemzetségeknek az első osztályból, de nyertek örökséget idegenek is és honfiak is, ezen czim mellett tett királyi adományok által.

A' haereditarius jószágoknak vagy is örökségnek az volt természete, hogy azt élteben vagy halál esetében bárkinek eladni, elajándékozni minden királyi helybenhagyás nélkül szabad volt, és így egész vagyoni (proprietatis, dominii) joggal volt a' tulajdonosáé.

Örökségeket, haereditarius jószágokat pénzért is lehetett venni vagy önnemzetségének, vagy más haereditással bíró nemzetségnek tagjaitól, és a' jószág, természetét akkor is megtartotta, és lett haereditas emptilia — vett örökség.

A' haereditarius jószág megszakadás esetében, akár osztályos, akár vett örökség volt az, az atyafiakra, vagy nemzetségekre szállott, következőleg a' hűbéri rendszer nem volt egész kiterjedésében behozva a' nemesi magyar jószágokba, mert azoknak egy része vagyon (proprietatis) más-kint allodium, praedium volt.

Az örökségtől különböztek a' várjószágok, melyeket a' királyok elajándékoztak, visszaszedhettek, 's néha vissza is szedtek; de voltak esetek, hogy a' vártól jure perpetuo, et irrevocabiler elszakíthatták, és így azután a' várjószágok mintegy örökségek lettek.

A' vagyon (proprietatis) vagy az első osztályból, vagy királyi adományból nyervén eredetűt, az osztályos vagyonban a' birtokos keze meg volt kötve, mert a' vagyon az egész nemzetséget illette; eladás, ajándékozás esetében ezeknek beleegyezése megkivántatott, különben joguk volt az örökséget visszaszerezni, melyet különben is meghatározott sommán túl terhelni nem volt szabad.

A' vett örökségtől különbözött a' pusztaszerzemény (acquisitio), mely többféle mineműségű lehetett.

Az ajándékban nyert vagyont (proprietatis) hagyhatta a' szerző a' kinek akarta: feleségének, leányának, vagy egyházaknak.

Az osztályos örökségek egyedül férfifágot illettek.

Ha a' jószág hosszabb ideig egyedül a' nemzetség férfifágjai közt osztatott fel, jele volt, hogy osztályból eredett,

vagy ha ajándékon épült is, azt az első szerző leányokra nem hagyta.

Midőn a' szerző magtalanul kihalt, és rendelést nem tett, még a' vett örökség és egyéb szerzemény is, ha csak a' szerzemény természete nem akadályozta, az atyafiakra szállott az örökségekkel.

Az örökségek különösen csak bűn esetében szállottak a' koronára.

Midőn a' lineák kihaltak, akkor is így volt a' dolog, és így a' nemzetségeknek successionalis jogaik igen nagyok voltak.

Az örökségek iránt a' 13-ik században még maga valóságában maradt a' dolog, t. i. az örökségekben és vett örökségekben még ekkor magszakadás általi jogot a' fejedelmek nem követeltek, hanem csak a' szerzeményekbeni (*donationale adquisitumbani*) örökösödést kívánták, egyedül az ezek iránti szabad rendelkezést vették kérdés alá, a' mint ezt mind a' Horvát István által felhívott, mind egyéb oklevelek bizonyítják, mellyekben a' királyok már a' 13-ik század közepén arra hivatkoznak, hogy „*secundum approbatam Regni consuetudinem ad manus Regias devolváltatott, cum non esset haereditaria sed egyik vagy másik királytól acquisita, és ezért küldötte ki néha emberét a' király annak megtudására, utrum ad collationem nostram Regiam pertineret?*“

IV-ik Béla, atyjának II-ik Andrásnak decretumát bizonyosan ismérte, és mégis a' királyi adomány által szerzett jószág iránt a' magszakadásban levőnek királyi helybenhagyás nélküli végrendeleti jogát el nem ismerte — azt mondván a' végrendelestről: „*praeter nostram conscientiam, et consensum juxta obtentam Regni nostri consuetudinem fieri non poterat.*“ És így —

Ha a' vagyon osztályos jószág volt — *Jus Regiumot, Nova Donatiót* róla gondolni sem lehetett, *Consensus pedig*

éppen nem kellett, mert ezekben teljes levén a' tulajdon, még holt kezekre is szabad volt általbocsájtani. — Ellenben

Castri vagy is vári jószágok körül, Jus Regium, Nova Donatio, és Consensus Regius a' körülmények szerint okvetetlen megkivántatott, mert különben sem jogosan nem bírtak, sem nem volt szabad felölök rendelkezni.

Ha a' jószág többször jött osztály alá, hacsak nemzeti ségi jószág nem volt, vagy haereditarie nem ajándékozott, egyedül az osztályok által nem lett örökséggé, hanem csak ősi.

A' birtokok (possessio) eredetileg a' vár jószágaiából támadtanak.

És eddig Horvát István azt, a' mit állított, be is bizonyította; abban azonban, a' mit a' nagy tudós már nem állítólag, hanem csak gyanítólag mond, mintha t. i. nagy Lajos midőn II. András 1222-ik törvényének 4-ik cikkétől a' helybenhagyást megtagadta, egyedül azt nem akarta volna engedni, hogy a' possessiók az örökségekkel egyenlő hatalomra emelkedjenek, és így csak azt akarta volna meggátolni, hogy a' nuda possessiókról megszakadás esetében rendelkezni szabad ne legyen, megnyugodni egyáltalánfogva nem lehet.

A' megtagadási szakasz így szól: „*excepto solummodo uno articulo de eodem privilegio excluso, eo videlicet, quod nobiles homines sine haerede decedentes possint et queant Ecclesiis, vel aliis quibus volunt in vita, vel in morte dare et legare, possessiones eorum vendere, vel alienare — imo ad ista facienda nullam penitus habeant facultatem, sed inter fratres proximos, et in generationes eorundem, ipsorum possessiones de jure et legitime, pure et simpliciter, absque contradictione aliquali devolvantur.*“

Itt tehát már a' birtok *nuda possessio* és osztályos, vagy királyi adományozott örökség közti szóbeli különbségnek meg kellett szünni, következöleg a' különben *haereditarius* eredetü jöszágnak is, birtok (*possessio*) czim alatt lehetett és kellett megjelenni, mert miután a' Kovachich, Pray, Katona, s többek által felhivott oklevelekből bizonyos az, hogy a' királyi adományból eredett, s nem *haereditarie* ajándékozott várbeli és egyéb jöszágok iránt magszakadás esetében királyaink már I-ső Lajos előtt régen *juxta antiquam Regni consuetudinem* a' korona örökösödését követelték, és foganatba is vették, képzelni sem lehet, hogy I-ső Lajos a' nem örökségképpen adományozott jöszágokra nézve az *antiqua consuetudo* szerint szokásban levő korona örökösödését önmaga feladta volna — *inter fratres, proximos, et in generationes eorundem devolvantur*, és pedig éppen akkor, midőn saját ezen érdemben a' nemességgel megtagadólag bánt vala. Annyi igaz, hogy nagy Lajosnak ezen megszorító záradékával a' nemesség jogot nem nyert, hanem vesztett; mit vesztett tehát? — Azt, hogy az adományozott jöszágokról a' magszakadásban levő ne rendelkezhessék, nem vesztette, mert ezek iránt a' nagy Lajos előtti példák szerint már királyi helybenhagyás kellett, vesztett tehát a' nemesség jogot, vagy is megszorított joga olly minemüségü jöszág tekintetében, melly felől magszakadás esetében is szabad volt bárkinek javára rendelkezni, és ha rendelkezés nem tétetett, az örökösödés a' nemzetséget illette, ezek pedig a' *haereditások*, örökségek voltak, mellyekre nézve tehát azon megszorítást szenvedte ezen törvény által a' nemesség, hogy azokat egyházaknak s holt kezeknek többé nem hagyományozhatta, mit ha nagy Lajos 1351-iki törvénye által nem teszen, az egyházi és világi kar között egészen eltéved az egyensúly.

Mind ezekből pedig kitetszik, hogy a' korona már I-ső Lajos előtt is nemcsak bűn, hanem magszakadás által is örökösödött.

Azonban nagy Lajosnak ideje még más, a' korona örökösödését lényegesen érdeklő tekintetben is évszakot

képez; ugyanis tagadhatatlan, hogy ő a' nemzetségeknek örökösödési jogát nem bántotta, és mégis az ő korától kezdődött az, hogy a' magszakadásban levők királyi helybenhagyás nélkül egyáltalánfogva semmiféle, és így nemzetségi jószágaikról sem rendelkeztek, a' mit azután a' consuetudo szinte törvénytényé tett, mert ezt világos törvény Verböczy ideje előtt csakugyan nem rendeli.

És hogy ez így történt, nem csuda, mert miután IV-ik Béla alatt — kinek idejéig a' nemzetségi örökösödési jogok jóformán fentartottak — az ország feldúlott, és számtalan nemesek kiölettek 's rabságra hurczoltattak, némelly tagjai a' nemzetségeknek végképpen elszegényedtek, mások pedig fölemelkedtek, 's ezek amazokat nemzetségbeli tagjaiknak elismerni átallották, a' nemzetségbeli öszveköttetésnek viszonyai feledékenységbé kezdettek menni, és annak jogai olly aunyira elenyésztek, hogy mi legalább annak törvényelötti utolsó nyomát 1347-ik körül találtuk, midőn egy nemzetségbeli ág ellen bizonyos személy örökösödés végett pert indított azért „quod ab uno avo foret egressus, et in una eademque foret — vagy is inkább esse deberet possessionaria divisione“ és a' dolog már olly homályban volt, hogy a' nádor-ispán párviadal által ítélte a' kérdést eldöntetni, melly esemény által az érdeklött nemzetségnek maradékai ovatosabbakká tétetvén, midőn később látták, hogy egyedül a' hosszú birtoklat alig lessz elegendő ótalom, hanem tanácsosabb magokat királyi adomány által is ellátni, azt 1427-ikben kértek és nyertek ezen szavak mellett: „omnia jura nostra regalia eisdem N.N. — N.N. N.N. 'sat. et aliis quibusvis nobilibus siquibus in iisdem possessionibus et praediis jus competit, unicuique videlicet eorum quoad suam portionem secundum suae generationis lineam, et divisionem inter eos de jure habitam, contingentem — damus, donamus, conferimus“ és ezután a' nemzetségi jogoknak nemcsak kelete, de még isme-

rete is annyira elenyészett, hogy e részben már maga Verbőczy is csak lapogatott, s annak emlékezete csak imitt-amott a birtok őtalmazása tekintetéből tűnt néha fel.

Tagadhatlan az, hogy 1-ső Lajos után adomány- és birtok-rendszerünk a' hűbéri systema felé nevezetesen közeledett; azonban ha csak azt nézzük is, hogy az adományos család az adományozott jószágot tetszése szerint terhelheti, azt csereképpen mással pótolhatja, 's bizonyos esetben királyi helybenhagyásnékül is örökösen eladhatja: a' hűbérítől eltérő saját-ságokat is megtartott.

Birtok-rendszerünk még akkor is, midőn a' hűbéri szintől legtávolabb állott, a' családok fentartására volt irányozva, és pedig azért 1-ször, mert a' haza védelme a' családok kezébe és keblébe legbiztosabban volt letéve; — 2-szor, mivel alkotmányunk természeté a' családok fentartásával öszve volt kötve.

Maradandó és virágzó családok ősiség nélkül nem létezhetnek, ősiség viszont adományozási rendszer nélkül nem képzelhető, ez pedig csak úgy állhat fen, ha a' birtokok valamint a' koronától jönnek, úgy arra ismét visszaszállnak.

Minél inkább nehezítetik a' visszaszállás, annál kevésbbé gyakorolható az adományozás, a' többi okok között tehát, mellyekkel most az ősiség ostromoltatik, az is felhozatik, hogy az adományozási lehetőség megnehezítetett, mert főképp régibb időkben mind a' két ágra sok adományozás tétetvén, a' sokféle neven történt elágazásokat kitudni csaknem lehetetlen.

Igaz, hogy főképp a' 16. és 17. században több, mindkét ágra szóló adományok keletkeztek, de azelőtt, és azóta annál kevesebbek, és azok közül, mellyek ama két században tétettek, a' 17-ik század közepe utáni kobzások alkalmával sokan ismét az adományozási csatornába visszakerültek.

Sem az 1-ső Lajos előtti, sem az ő idejét követő rendszer, mint birtokrendszerünknek első évszakai, nem zár-

ták ki a' leányokat minden jószágból, sőt szent István törvénye szerint a' vagyonról — proprietas — a' leány részére is szabad volt rendelkezni; az 1298-iki 75-ik cikk szerint pedig a' magszakadás által a' koronára szállott jószágból a' leányi illetőséget, vagy is negyedét a' leány örökös czimmal nyerte, és közönségesen tudva van, hogy a' törvénynek ezen rendeleteit már Verböczy ideje előtt a' hatalmas consuetudo a' koronára és fiúágra kedvezőleg megváltoztatta. Hányszor pereltek a' nemzetségi tagok egymás közt, hányszor idegenek ellen, és elágazásaikat önmagok világosították ki; és hány jószágok kérettek fel ex jure Regio azok által, kik a' családi jogokat és származásokat figyelemmel kísérték. Valamint pedig egy részről ezen czime a' felkérésnek a' koronára való visszavezetéseknek könnyítésére volt intézve: úgy más részről az oknélküli zaklatásnak elhárítása végett a' felkérésnek ezen nemére, ha t. i. a' felkérő a' jus regiumot be nem bizonyította, 's ahoz megátalkodottan ragaszkodott, büntetés volt kötve, melly szerint a' felkérő a' felkért jószág örökös becs-árának megfizetésében marasztaltatott. Számtalan kiadott adománylevél foganat nélkül maradt, és ha neoacquisticának helye volna, jóformán kitetszenék, hogy a' fi- és leány-ági birtokok között ez egyensúly aligha el van tévesztve. És hány eredetileg mind a' két ágra adományozott jószág vezetett már vissza a' csatornába olly módon, hogy a' fiú-ág a' leány-ágot pénzzel kielégítette, magát a' leányág irányában megerősítette, a' megerősített jószágot pedig fiúágra szabályozta, az utolsó fiúnak mindkét ágon magva szakadt, vagy a' fiúág az illy szabályozott jószágot idegennek eladta, vagy pedig a' különben mindkét ágot illető jószágot, egy a' jogtól és családtól idegen mind a' két ágtól megvette, az eladók irányában magát biztosította, 's vagy királyi, vagy nádor-ispáni, egyedül fiú-ágra szorított beleegyezés mellett magszakadása által a' jószágot, még mielőtt a' család, mellynek az mindkét ágára adatott, kihalt volna, a' csatornába visszavezette. Régi sok

tapasztalást fáradságosan gyűjtött ügyvédek állították, miszerint tekintvén azt, hogy némely családok ugyan öt hat száz esztendőig is fenállanak, némellyek ellenben egy század alatt is kihalnak, közép-számítás szerint az országot tevő egész földterület három száz év alatt a' királyi kezeken magszakadás útján ismét megfordult. Ezen számolás azonban már most, miután a' hon védelme a' nemességnek annyi véérébe nem kerül, mint azelőtt, hosszabb időre terjesztendő.

Mondatik, hogy a' vér jogainak szerfeletti kiterjesztése által a' koronára visszaszállás szinte megnehezített. — Azonban

Már attól fogva, midőn a' nemzetségek bizonyos földeket megültek, a' vérnek mind a' szokás, mind később az írott törvények igen kedveztek, és pedig minden tekintetben.

Az 1222-iki 10-ik czikkely szerint „Si quis Jobbatio habens honorem in exercitu fuerit mortuus, filius vel frater congruo honore donandus est.“

Az 1267-iki 9-ik czikkely rendeli, hogy ha valamely nemes a' seregben meghalálozik, az ő bármiképpen szerzett jószágai „quocunque modo acquisitae“ ne a' királyra, hanem az atyafiakra, vagy a' nemzetségre szálljanak.

Egy most is virágzó nemzetségnek tagja királyi adományt nyert egyenesen azért, mert testvére azon háborúban, melyet Kálmán, IV-ik Bélának öcsce a' magyarok segítségével az oroszok ellen viselt, elesett volt.

Az 1291-iki 40-ik czikk szerint a' vétségekért (pro delictis) elvesztett jószágokat az atyafiak magokhoz válthatták, „ne in possessionibus propriis, et a vitis extraneum dolo ant possessorem.“

Az 1298-iki 22-ik czikk szerint ha az osztatlan testvérek közül a haborúban egy sem jelent meg, öszvesen egy seregbeli büntetéssel — poena exercitus — lakoltak.

Az 1298-iki 67-ik czikk szerint jószág eladásakor nemcsak az egész vérséget, de még a' szomszédokat is meg kellett inteni.

És a' vérségnek 's az osztatlan állapotnak ezen patriarchalis tekinteteiből keltezett ama szokás, melyet Verböczy 1-ő részének 43-ik czikkjében feljegyzett, hogy t. i. ha osztatlan testvér királyi adományt nyer, és magva szakad, a' jószág nem a koronára, hanem az osztatlan testvérekre megyen által. — Tudjuk, hogy mind a' jelen időkig mennyire kedveznek még közelebbi törvényeink is az osztatlan állapotnak. — Egyébiránt bizrást lehet állítani, miszerint olly esetet, melly Verböczy ezen czimjénél fogva a' korona örökösödését elütötte, 's következőleg a' visszaszállást elhalasztotta volna, felmutatni alig lehetne. Ez inkább theoria volt, melly, főképp miután a' „per eum“ mindent rendbe tett, és rendszert szokásban is volt, gyakorlatilag a' korona örökösödésének keveset ártott; olly esetekben pedig, midőn arról volt a' kérdés: vajjon az adományozott jószág egyedül fiú-ágot illet-e, vagy leányt is? — a' casuistica mezejére menniitt nem a' maga helyén levén — egyik bíró a' másíknak traditióképpen azon elvet adta át, hogy „dignioris sexus ratio habenda,“ mert „foemina est interitus familiae.“

Főképpen a' 16-ik és 17-ik században több kihágásokra, rendtelenségekre és törvények iránti engedetlenségre — a' nélkül, hogy hivtelenségi vétek követtetett volna el — jószág elvesztési büntetés levén határozva, a' királyi fiscus a' büntendőnek jószágát önhatalmával elfoglalhatta; olly esetekben azonban, hol a' királyi fiscus akár lappangó királyi jognál, akár magszakadásnál fogva követelte a' jószágot, per nélkül törvény szerint el nem járhatott, sőt valamint már az 1267-iki 6-ik czikk mondja: „bona caduca Rex via facti non occupet, sed praesentibus Baronibus praetensiones cognatorum prius discutiantur;“ és valamint ezután a' királyok magszakadás eseteiben nem önhatalmukkal, hanem beiktatás útján próbáltak a' birtokba lépni, és ha ellenmondás történt, az ellenmondót megidéztték (Erdélyben jelenleg is magszakadó parancs mellett jár el a' királyi fiskus): úgy miután az önhatalommal elj-

rást próbálgatták, Zsigmond idejétől egész a' 17-ik század végeig szám nélküli törvények rendelik: „Sua Majestas non permittat Cameris, ut quorumcunque bona praeter viam juris adimant—conqueruntur SS. et OO. quod Suae Majestatis Camera nonnullorum nobilium occumbentium, et decedentium bona—armata manu absque omni juris Processu occupare incaeperit—Sua Majestas si quid juris se habere praetendit, juris ordine prosequi dignetur,—és Fiscus quoque Regius ut bona, resque mobiles quorumcunque Regnicolarum non propria auctoritate occupet, sed jus suum sive titulo caducitatis, sive in casibus notae infidelitatis virtute legum patriarum 1659. 104. 1638. 24. 1597. 27. 1-ae 9-i 2-ae 75. Matthiae Decr. 6-i 26. Uladislai Decr. 1-i 63. Sigismundi Decreti 6-i 17. renovatarum acquirat.“ Végre

Az 1715-iki 25-ik cikk megengedi, hogy világos örökösödés esetében a' királyi fiskus is úgy, mint más örökösök, önhatalmával élhessen, de a' kétséges esetekben zár alá tétesse a' jószágot; a' mindjárt következő 26-ik cikkben pedig mondatik: „non sine privato ipsorum Regnicolarum utili Fiscum Regium vi Tituli 10-i 1-ae universorum bonorum mobilium, et immobilium caducorum verum et legitimum successorem esse, etiam in praemiatis de Rege, et Regno bene meritis experti sunt Status et Ordines“ és ezen rendszerhez ragaszkodva az 1723-iki és 1729-iki országgyűléseken a' bíróságok és törvénykezési rendszer czélszerűen módosítván, következett az ősiségnek hasonlíthatlan évszaka.

Jelen század első negyedének végén kezdődött a korona örökösödése 's következőleg az ősiség iránti ellenszenv már egy, már más módon mutatkozni, minek oka főképpen ott rejlett, hogy a' törvényes rendszertől, melly szerint a' koronára szállott

jószágokat érdemekért kellene adományozni, nagy eltérés történt. — Most ugyan nem olly indiscretus a magyar, hogy polgári érdemeiért jószágot ingyen ajándékképpen követeljen, tehetsége szerint érdemei mellett pénzzel is szívesen járul a' status szükségének fedezéséhez; azokkal azonban, kik egész éltökben egyedül a' pénzgyűjtésre feküdtek, főképp miután a' jószágok az ügynevezett legujabb zsinormértéki szabályok szerint kezdenek becsülni — mert egy nagynevű hazánkfia a' termendő szénát, sarjut és szalmát is mázsa- és igy természetesen fontszámra is ki tudta számítani, a' concurrentiát kiállani nem lehetett; ide járult, hogy minden házi szolgálta, bérés, juhász, mesterlegény 's más illy osztályú emberek mint szabadok után magszakadás esetében az örökség a' királyi fiskusnak ítéltetvén, sok zaklatások 's apróságokra való eltérések történtek, minélfogva a' királyi fiskus örökösödése, melyet a' bíróságok azelőtt azon elvből fogtak fel: hogy kétség esetében a' korona részére kell kedvezőleg itélteni, mert a' jószág a' kegyelem forrásába megy vissza, ugy megzavartatott, miszerint akár megyei gyűlésen, akár bíró előtt lett dolga, csaknem elmondhatta, mikép abban, hogy nincs igazsága, mihamar megegyeztek s egyedül az okán törték fejöket, és ezen szellem formábani nyilvánulása az ügynevezett közvéleménynek olly hatást eszközölt, hogy volt eset, midőn a' királyi fiskus olly helyről is, mellyen az adományozási rendszer megdöntése aligha célba véteztett, záreszközlés végett olly bíróság elibe utasítatott, mellynek jószág tekintetében ítéletet hozni sub nullitate sententiae nem szabad. És illy bajokat szült az adományozási rendszernek eltévesztése, melly ellen mind egyes megyék, mind az ország rendei folytonosan, jelesen a' legutolsó 1843-iki országgyűlésről tett felírásukban is felszólaltak. Kezeltessék csak az adományozás módja a' törvény-kivánta rendszeren, ne tekintessék a' korona örökösödése majdnem egyedül jövedelmi forrásnak: az adományozási rendszernek elve azonnal legkevésbbé sem lesz gyűlöletes, 's a' vissza-

folyás mesterséges módokon nem fog gátoltatni, az erkölcsi hatás pedig kiszámíthatatlan léssen. Nem lesz szükség — mitől Isten ójjon — kobzásokra, neoacquisticára, 's új eladományozható Bánságra; csak jelen században herczeg Koháry, herczeg Grassalkovics, gróf Brunszvik, báró Malonyai, báró Patachich, báró Meskó, gróf Fekete, Lovász, Szalay, Melczer, Petrovszky, Thugut, Andrásy, Kaszonyi, Jettim, Sisani és más számos családoknak magvok szakadván, temérdek jószágok a' koronára visszazállottak, mind e' mellett azonban egy adománylevél által egy fél megyét kimeríteni nem lehet, mert úgy a' csatornát táplálékkal gyözni lehetetlen volna.

Az adományozási elvnek fonalát követve tagadhatatlan az, hogy mi az adományozási gyakorolhatásnak kedvez, az a' birtok állandóságának nem kedvez, és viszont. — Nem lehet tehát bíránkat éppen hibáztatni azért, hogy a' neoacquisticába belezavart birtokokat akkor is, midőn 1741-ikben a' neoacquistica már megszűnt, csak úgy engedték megkeresni, ha a' követelő gyökeres jogát is hebizonyította; mert ha tényi perek megengedtetnek, az a' birtok állandóságát veszélyezteti, és így e' részben a' bíróságok — már csak magánosok közt levén a' kérdés — a' birtokos sorsát tették kedvezőbbé. De nézzük közelebbről bíránknak a' neoacquistica esetekbeni eljárását.

A' hosszas török iga alatt számtalan nemzetségek kihelván, kiirtatván, sok a' jogtól idegenek birtokokat foglaltak; tették ezt főképpen a' katonai szolgálatban lévők, kiknek egyik másik helység lakosai a' kóborló török csapatok elleni ótalmazás tekintetéből magokat védelmök 's pártfogásuk alá adták, 's ezért az illy pártfogókat uraiknak fogadván, nekik évenként néha az igaz paplannal, kordován-csizmával is fizettek, és a' mint a' pártfogóknak hatalmok s befolyásuk változott, a' szerint a' helységek is a' hatalmasbat uralták; midőn tehát az ország nagy része a' török iga alól kiszabadult, előbb Bécsben, azután pedig az országban állítatot fel a' neoacquistica commissio, melly azon elvből működött, hogy a' török iga alól kikerült egész vidéken a' lappangó királyi jog

feltételeztetvén, azok, kik birtokban találtak, a' királyi fiskus megtámadása irányában jogot bizonyítani tartoznak, és hasonlóképpen ezen próbára köteleztettek a' magános követelők is; mert hiszen ha birtokban találtak volna is, maga a' birtok megtartása végelt is jogukat bebizonyítani tartoztak volna, annál inkább tehát, ha birtokba lépni kívántak. Ezen elvet az 1715-iki törvény is helyben hagyta; de a' következtetés mi lett? Senki sem tudta, vajjon jövő nap a' házában mint magáéban fog-e reá viradni? a' királyi ügyek igazgatója, ki akkor ipse dixit tekintélylyel birt, a' kit akart, azonnal megperlett, némelly perekben még a' nádorispáni adománylevelek is kérdésbe vétettek, némellyekben mihamar *capacitatus super jure Partis I.* a' fiskus követeléséről lemondott, mit azonnal feloldozás követett; sőt volt eset, hogy a' sok munka között olly jószágok iránt is elfogadtatott 's elismertetett a' jog, mellyek a' pernek tárgyai sem voltak. Melly zavarok közt dicső emlékezetű III-ik Károlynak kegyelme a' szigort azzal mérsékelte, hogy 60 évi birtoklást a' jog bebizonyítására elfogadtatni rendelt; végre pedig 1741-ikben a' *neoacquistica commissio* eltörültetvén, valamint mindenben, mi ez ország javára szolgált, tenni szokta, úgy itt is *intercessionis, et demissi Statuum et Ordinum Regni petiti clementissima ratione habita, atque ex materna pietate, et benignitate sua Regia* azt engedte meg a nagy királyné rendeltetni, hogy ezután mind a' királyi fiskus, mind a' magán perlekedők a' *neoacquisticus* részeken fekvő jószágok iránt is csak a' rendes per útján kereskedhessenek; az azonban, hogy ezen törvényes rendelkezés által egyedül csak a' bíróság változott-e, és jogbizonyítás nélkül lehet-e tényi perekkel is boldogulni? meghatározva nem volt.

Az 1827^{7/8}-ban munkálkodott országos küldöttség alkalmával a' királyi Curia tagjai e' tárgyban úgy nyilatkoztak, hogy mivel ugyanazon bírák, kik az 1741-iki országgyűlésen jelen voltak, és így a' hozott törvénynek értelmét legjobban ismer-

lék, a' törvényt szigorúan értelmezték, a' királyi Curia azon elvet állapította meg, hogy valamint a' királyi fiskus, ha a' neoacquisticus részeken fekvő jószágok végett a' rendes per útján perelend, a' lappangó királyi jognak bebizonyításával tartozik : ugy ő ellene is, vagy evincendusai ellen hasonló jogi próbát előmutatni kelletik, mert ha a' neoacquistica idejekor a' valóságos birtokos is jogot bizonyítani tartozott, annál igazságosbnak látszott, hogy a' birtokon-kivüli követelők szinte jogot bizonyítani köteleztessenek ; melly elveket az országos küldöttség is magáéivá tevén, a' törvénynek tervét azokhoz alkalmazta, és ha még szigorúbb elvet állapított volna is meg a' királyi Curia, jelesen ha mindjárt olly esetekben is, midőn egyedül magánosok között forgott a' kérdés, jog kimutatását kívánta volna : akkor sem tett volna egyebet, hanem hogy egy elv mellett mind az adományozási rendszerre, mind a' birtok állandóságára egyiránt figyelmeztelt volna ; az elsöre azért, mert akkor a' magánosok jogaikat kifejtvén, ez által a' koronának annak idejében nyilandó örökösödése esetére a' királyi fiskus próbáit elősegítik ; a' másodikra azért, mert a' jogczimböli követelés legerősebb próbákat kívánván, illy követelő ellen a' birtokos állandóságra inkább számíthatott.

Már azelőtt is szigorúnak látszott többek előtt a' királyi Curiának azon eljárása is, hogy az 1715-iki 9-ik cikket megelőző kobzásokból a' királyi fiskusnak vagy adományosának kezében levő olly jószágok végett is, kegyelem útjára útasítattnak a' birói asztaltól a' követelők, melly jószágok a' bűnös által egyedül zálogképpen birattak.

1-ső Ulászlónak 1440-ik esztendei 2-ik czikkje így szól: „si aliquem e Baronibus aut nobilibus hujus Regni Hungariae, per quem possessiones, et bona aliorum Baronum seu nobilium aut etiam Ecclesiarum propignore vel qualitercunque occupata detinentur, et possidentur, temporis per successum infidelitatis notam contra coronam ejusdem Regni incurrere contigerit, ex tunc illi

quos perpetuitas hujusmodi possessionum, et bonorum impignoratorum vel occupatorum concernit, fideles existendo, propter delictum ejusdem infidelis hujusmodi jure perpetuitatis eorum non priventur, sed semper jus talismodi perpetuitatis ipsorum salvum permaneat, idemque dum eis placuerit, prosequi valeant, atque possint, consuetudine horum in contrarium hucusque tenta, non obstante.“

Igen, de ezen bölc törvény a' Juris Corpusba nincs benyomtatva, melly ha benne volna, az 1715-ikben hozott törvénynek tisztábban kell vala alkottatni; így azonban hogy állott a' dolog?

Azon elv, hogy „*discussio notaesoli duntaxat Majestati Regiae competit*“ már 1543-ban ki volt mondva.

A' 16-ik és 17-ik századoknak lázadásaiból eredett elkobzások iránt előbb az határozottatott, hogy a' nádorispán elnöksége alatt összeülendő bíróság „*citra discussionem tamen casuum notiorum*“ az összevissza elkobzott jószágokat tulajdonosaiknak visszaadja, melly törvénynek azonban kevés foganatja levén, későbbi törvény által az ország nemcsak a' törvény teljesítése, de egyszersmind a' felől is biztosítatott, hogy a' folyamodók *praeter justitiae administrationem clementiam quoque et pietatem Caesareo Regiam cum effectu experientur*“ és ezen törvényt csak hamar a' mult század elején történt kobzások követvén, 1715-ikben rendeltetett, hogy ezek is magok valóságukban maradjanak, 's azoknak, kik magokat megsértve találják, az igazság az előbbeni törvények szerint szolgáltatassék ki, mellyek szerint t. i. kegyelemre is számolhatnak. Mi csuda tehát, hogy — ha mindjárt más körülmény nem járult is hozzá — a' bíróságok az 1715-ik előtt elkobzott jószágok végett, mihelyest az elkobzás hebizonyítatott, a' követelőt oda utasították, hol a' törvény szerint még olly esetekben is nemcsak igazságra, de kegyelemre is

számíthatott, midőn a' bűnnek valóságáról, vagy valótlanságáról kellett szólni. Az éppen azon évszakban élt királyi személynöknek jelszavára is: „tempora, tempore, tempera,“ figyelmezőleg, alig hibáztathatjuk e' részben biráinkat, főképp ha ama körülményekre is kissé figyelmeztünk, mellyek között p. o. a' törvényesen el nem választott asszonyoknak özvegyi joguk tekintetében reájok nézve kedvező Decisio keletkezett, vagy ha bizonyos kegyelemmel újított táblai pert megolvasunk, melly előbb ugyan az Instantia útjára utasítatott, de tiltás mellett a' bíróság megállapítván, azután a' királyi fiskus tiltása mellett, a' perből legjobban kitetsző eljárás mellett ismét az Instantia útjára bocsájtatott, jelenleg pedig ismét megállapítva levén a' rendes törvény útja, azon sikeresen folytattatik. Valamint pedig annak, ha az Instantiae útnak eredménye netalán nem kielégítő, okát a' királyi Curia semmi esetre sem viseli, úgy az is kétségen kívül van, miszerint a' királyi Curianak ezen kényes kérdés körül az ország előtt tudvalevő, és nem ellenzett eljárása sem az adományozási rendszert, sem a' birtokállandóságot nem sértette és így az ösiség iránti ellenszenvre is okot nem adhatott.

Azon körülményből, hogy az ország egy részében a' bánági három megyében a' régi jogok kutatása el levén zárva, a' jogok eltemetése, mint némelleyek mondják, nem példa nélküli, az egész országra és rendszerre következtetést húzni éppen nem lehet; mert igaz ugyan, hogy a' nagy királyné a' Bánág visszacsatolása alkalmával egyenesen rendelte, miszerint ott a' török foglalást megelőző időket illetőleg a' törvénykezés hallgasson, és így a' régi jogok eltemetve legyenek; 's az is igaz, hogy az ország és király a' legrégebbi rendszert is megváltoztathatják: de hogy azt elegendő ok nélkül cselekedjék, fel nem tehető. Azonban a' Bánágra nézve a' szokott rendszer felfüggesztése annál bölcsebb intézkedés vala, mivel a' Bánág török járom alatt még tovább szinylődvén, mint az ország egyéb részei, igen kevesen lehettek, kik jogaikat a' török elfoglalást megelőző időkből lehozni

tudták volna; és mivel, a' mint közönségesen tudatik, a' bán-sági vidék olly zavarban volt, hogy ott még a' megyék határai sem ismertettek, hanem azokat a' királyi biztos gróf Niczky csak a' szobából 's papirosról tetszése szerint jelelte ki, és a' helységek határai is csak arbitrarie hasittatván ki, igen természetes volt, hogy figyelmeztvén az egész Europa előtt közméltánylatban álló katonai véghatár-intézetre is, a' próbát, melly a' törvény előtt megkivántatik, senki sem lett volna képes megállani, következöleg az előre látott sikernélküli zaklatásoknak kapuját be kellett zárni.

III.

Mondják ugyan sokan, hogy késő már az ősiség mellett felszólalni, mert ennek alapja újabb törvényeink által megdöntetett és ezek közé soroltatik a' tagosítási törvény.

Az 1836-iki törvény következtében történt tagosítások a' régi birtok helyzetét kétségen kívül megváltoztatták, és ha ez a' jószághoz-jutást lehetetlenné tette, úgy semmi baj, mert így már azon jószág többé nem ingadozó, a' birtok-állandóság tekintetéből pedig mindegy, akármely oknál fogva legyen ez eszközölve; azonban a' dolog nem egészen áll úgy, mert ha valaki azon helyben, mellyben tőle a' jószág kerestetik, más külön jogczimmel nem bir: akkor természetes, hogy a' perbe fogott, de már tagosított részt veszti el, mivel ez substitutuma az eladott résznek. Eddig is így volt ez, p. o. valaki elzálogosított néhány telket valamely helységben, időközben arányosítás történt, és a' vett telkek birtokosának birtoka az arányosítás által szaporodott, az eladott birtok visszavételekor minden az eladónak ítéltetett, 's következöleg a' vevő kezénél czim nélkül semmi sem hagyatott; és úgy van ez most a' tagosított birtoknál is. Sőt most a' próba annyival könnyebb lesz, mivel az érdekllett esetben ezután a' helyzet bizonyítását alig fogja a' bíró kívánni; volt eset, hogy bizonyos pusztának fele kerestetvén, a' zálog valósága, mennyisége és leszármazása meg volt mutatva, de a' helyezeten volt felaka-

dás, és mivel az egészet az alperes bírta, a' felperes pedig a' helyzetet kimutatását az alperesre bízta: a' bíróság a' felperes részét veszendőben nem hagyta. Ha pedig az alperes valamely helyben többféle jusokon birt, akkor az 1836-iki törvény előtt is a' felperes tartozott követelését megkülönböztetni; és ez a' most érdekelt törvény után is így van. Ezen kötelességnek teljesítése ugyan nehéznek látszik, azonban mind e' részben, mind egyáltalánfogva az egész visszaserzés tekintetében igen hatalmas fegyvere van a' felperesnek az őszvesítési földabroszokban 's birtokkönyvekben, mellyek t. i. a' régi állapotot is kimutatják, és ezt kiváltképpen az „Ősiség“ czimű munka nagyérdemű 's mélybelátású szerzőjének köszönhetik, ki — a' legbiztosabb kútfő után szólván — az 1836-iki törvény alkotásakor az azon törvény létesítésében igen tetteles részt vett köz tiszteletben álló hazafit ezen körülményre figyelmeztette. Elvileg véve, az őszvesítési törvény az ősiséget legkevésbé sem sértette, mert annak fő indítóoka az volt, hogy a' földesur, jobbágy, közbirtokos elkülönítetvén, mindenki ipart fejthessen ki a maga részén, de egyszersmind a' földesurak azt is elérték, hogy sok úriszékek' tartásától, 's az ugynevezett politikai útnak birtokukbani kezejárásától meglesznek mentve.

Nagyobb hatású az úrbéri örökváltság, de azért ez sem döntötte meg az ősiséget; hiszen az 1839/40-iki törvény előtt sem volt tilos az örökös megváltás, akkor is szabad volt pusztákat, majorságokat benépesíteni, és azért a' reá ültetett nép földönfutás veszedelmének kitéve nem volt. Mennyi figyelemmel viseltetik a' bíróság a' testületekkel tett szerződések iránt, csak a' szent-endrej per is bizonyítja. Így szaporodtak a' királyi és szabadalmas városok. És nem szabad-e ez a' majoratusi jószágokban is, és ha szabad, megszűnjenek-e ezért a' majoratusok is?

Nem újság az törvényeinkben, hogy a' pénz bizonyos esetekben hasonló a' fekvő jószághoz; a' szükséges, vagy okszerű örökös eladásoknál az egész jószág hasonló volt a'

puszta pénzhez,—a' kevert cseréknél a' jószágoknak egy része, melly pénzzel pótoltatott, szinte puszta pénzhez hasonlított, az új osztálybeli esetek felől nem is szólván, mert a' lényeges sértésnek azon nemét, midőn t. i. az egyik osztályos atyafi merő zálogokat vagy éppen csak pénzt, a' másik pedig örökös jószágokat kap a' rendszer lelkében ugyan, hanem csak a' királyi Curia állította fel, de egyszersmind az 1729-iki törvény által kimondott elvhez is hiven ragaszkodott: hogy t. i. ha 32 év alatt az eképpen megsértett fél új osztálybeli pert nem kezd, többé az osztályosok háborgatására keresete nincsen. Egyéb-iránt azon eszme, hogy a' pénz a' fekvő birtokot kipótolhatja, jelenleg is csak kivételképpen az örökösen megváltott úrbériségre nézve van megengedve, mellyel t. i. megváltás előtt is a' földesur tetszése szerint nem rendelkezhetett, hanem csak jövedelmével.

A' törvény azt mondja: „hogy ha a' megváltások koro-nai, egyházi, vagy közalapítványi jószágokban történnek, „a' megváltási tőkesommák teljesen biztosított állapotban „fentartására a' magyar királyi helytartótanács, és illetőleg „a' királyi fiskus ügyeljen fel, és az, kit a' megváltott urbéri „javak jövedelme illetett, azon tőkesommától járó kamatokat „szedje; ha pedig magános javakban történnek, a' megváltási „sommára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biz- „tosíthatják,“ melly rendelkezés által a' nemesi majorsági bir- tok a' pénzzel egészen egy értékbe éppen nincs téve. De az is igaz, hogy a' magánosok józágaiban teendő megváltások esetére ezen csekély provisio mellett a' tulajdonosokat 's örökösöket jóformán ki lehet játszani; az ugyanis, hogy mikor, mi módon, és milly jogczimű actualis birtokos irá- nyában lehet biztosítást eszközölni, a' törvényben nincsen ki- fejtve. De hiába, úgy van az, midőn a' törvények a' sok drága idő után, az országgyűlés végső napjaiban rögtönöztetnek. Ezen, és több az ösiség megdöntésére most felhívott törvé- nyek alkotásakor azoknál volt a' túlnyomóság, kik az ösisé- get elvből megdönteni kívánták, istápolva természetesen azok

által, kik szem-bekötve hódoltak. Mít azonban a' más szempontból munkálkodók az akkori körülményekben tehettek, az még is megtörtént, ki van t. i. mondva: „hogya a' kiváltási „sommára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biztosíthatják,“ ki van tehát mondva a' vezérelv, melly szerint az örökös tulajdonost az úrbéri váltságból eredő summákra nézve kijátszani nem szabad, és így a' törvényhozó test feladásához tartozik, ezen vezér-elvnel fogva a' specialitásokat is tiszta törvény által meghatározni, — és ha ez megtörténik, megszűnik a' kijátszási inger, következőleg a' kijátszásnak azon neme is, hogy a' kérdés alá jöhető jószágokbani majorságok úrbériségekkel szállitassanak meg. És ha az úrbériséget törvény által lehet biztosítani, nem lehet-e a' majorságot is? — Sőt igen természetes, hogy miután a' lehető visszaélésekre 's kijátszásokra figyelmeztelve vagyunk, ezeknek elejét kell venni; ha pedig az ősiségnek meg kell szűnni, akkor a' felebbi intézkedés is, hogy t. i. a' kiváltási sommára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biztosíthatják, tökéletesen felesleges. Azt valóban, hogy az ősiség amúgy mellesleges úton már megdöntve volna, annál kevésbbé lehet megengedni, mert egy nemzetnek, melly sarkalatos törvényét megváltoztatni kívánja, nincs arra szüksége, hogy előbbi törvényének úgy szólván cselet vessen, ezt a' törvényhozó test felől feltenni sem lehet, mert illy eljárás egyszersmind az irántai bizodalmat tökéletesen megdöntené.

A' kisajálítási eszme, mint eszme, szinte nem épen új, rendszerünkben. Az 1715-iki 13-ik czikk szerint tartoznak a' földesurak harminczadoknak igaz árért helyet adni. Azt lehet ugyan mondani, hogy ezen törvény szerint ez csak zálogképpen adatik, 's egyedül addig tart, míg a' harminczad más-hová át nem tétetik; de ha soha át nem tétetik? akkor a' zálog örökké tart. A' melly jószágok határaiban érczek találtak, joguk volt azokat a' királyoknak kicserélni, mire ismét azt lehet mondani, hogy ezen esetben örökös földért szinte föld és ugyan csak örökös czimmal adatott; de más rész-

ről mégis igaz, hogy ezen igen régi, az ősiségnek első évszakába eső törvény a' kisajátításnak eszméjét magában foglalta, és csak a' kisajátításnak módjára nézve volt különböző; de hiszen az 1836-iki törvényhozás alkalmával felállított kisajátítási szabadságnál a' kisajátításnak más módját nem is lehetett megállapítani, mint pénzbelit, mert nincs szó egész határoknak kisajátításáról, hanem minden határban néhány holdakról, mellyek az egész irányában elenyésznek, és a' kisajátítók különben is magán-vállalkozók levén, egyébbel mint pénzzel kármentesítést tenni nem képesek.

A' birtok- és hivatalképességet megadó legújabb törvényeink sem döntöttek még meg az ősiséget, mert a' birtokképességet törvényeink a' nemnemes honfiaktól az előtt sem tagadták meg. A törvény csak az idegeneket, a' nem honosultakat tiltotta a' birtoklattól, 's a' törvénynek ezen rendeletét a' nemnemes honfiakra egyedül a' bíróságok terjesztették ki. A hivatalképességi törvény pedig valamint egy részről a' birtokrendszer nem érdeklí, úgy más részről bizonyos, hogy vagy az egész alkotmányi rendszernek dűlni kell, a' mit feltenni sem lehet, vagy ezen törvény egész kiterjedésben és betűszerinti értelemben soha foganatba nem mehet.

Tagadhatlan azonban, hogy legközelebbi törvényeink az ősiséget 's a' régi rendszert érzékenyen érdeklí. De itt az idő, hogy megértsük egymást. Ne ássuk alá rendszerünket oldalaslágg, mindenben, itt pedig kitünőleg ingenuitással tartozunk egymásnak, itt nincs helye a' stratagemának. A' mit rendszerünkben korszerűnek nem tartunk, mondjuk ki azt tisztán, és vitassuk meg kölcsönös véleménytürelemmel. Mert hiszen ki volna az, ki a' korral haladni nem kívánna? de hogy legújabb törvényeinknek némellyike, jelesen abban a' kiterjedésben, mellyben szerkesztve van, nem éppen a' kor kívánatának eredménye, azt az országgyűlési naplók is bizonyítják; annál világosabb pedig ez azok előtt, kik a' törvények keletkezését a' megyei gyűlésektől kezdve figyelemmel kísérték. Született törvény, melly felől sem egyik, sem másik politi-

kai szinezet nem hitte volna, hogy létesülhessen, és ha hiszi, aligha létesül. Illy törvények nem épen az öszves nemzeti kivánságnak kifolyásai.

Nézzünk igen is, és a' resignationnak legmagasztosabb nemével nézzünk a' felettünk levő higgadtvérü, hátra 's előre egyformán tekintő kétfejü sasra, és leborulván áldjuk az isteni gondviselést, hogy mi is azok közé tartozunk, kik felett boldogítóan lebegteti hatalmas szárnyait. Higgadt vér, és mindig csak higgadt vér, imádott honunknak fiai, főképp kiknek kezein az átalakulásnak roppant munkája megfordúl. Nincs itt senkinek is dolga ellenséggel. A' czél mindnyájunknál egy, és ez az öszves honnak boldogsága. Tüzzlekü, a' haza dicsőségeért lángoló keblü ifju honfiak! nem kell itt négyeszeget törni; a' hol ez kell, ott ti egészen a' magatok helyén vagytok. Mi idősbek, kiknek szive már csendesebben, sőt mármár akadozva ver, készek vagyunk ugyan szükség esetében a' királyért és hazáért itt is soraitokba állani, ámbár azt, hogy veletek e' téren nem mérközhetünk, jól tudjuk; de viszont a' hol higgadt vér teremthet jót és üdvöst, hagyjátok, a' haza szent nevében kérünk, hagyjátok ott a' tért a' tapasztaltaknak, mert az a' tapasztalás olly valami, mit sem genievel előlegezni, sem pénzzel megvenni, sem örökleni nem lehet — és vajjon tiz húsz év mulva olly szempontból fogjátok-e nézni a' dolgokat, mint jelenleg? nem fogtok-e sokban a' tapasztalás által szinte okulni? 's nem fogjátok-e gyermekeitek irányában szinte azt követelni, mire most a' hon boldogságának nevében figyelmeztetünk? A' haza szeretete szent kötelesség, és ezen szeretet olly erős, hogy néha a' bölcsébbet is megvakítja, ki veszi tehát nektek rossz néven, hogy kebletekben a' sziv a' haza boldogságaért hevesebben dobog? és ki az közölünk, ki hazáját nem szeretné? de a' törvényhozáshoz higgadt vér kell, és ha királyi jó atyánk higgadt megfontolása vissza nem tartóztat, nem haladtunk volna-e már túl a' határon, mellynél megállnunk kell? Bocsnát ezen kitérésért, de hiába, ha bár hosszabb évek sora nyomja is vál-

lainkat, 's habár az élet oskolájából merített különbféle tapasztalás mérsékelni tanítja is az indulatot : a' magyarnak az természete, hogy ha az évsorok a' gyulékony anyagot keblében fogyasztják is, az hazájaért 's királyaért az idősb kebelben is fel-fellobban, és a' gyulékony anyagnak csak végső kifogytával alszik 's nyugszik el.

Egy pillanatig sem lehet roszt néven venni, hogy azok, kik az ősiséget ostromolják, mindent, mit annak megdöntésére előadni képesek, előhoznak, hiszen az egészhez tartozik az, hogy a' tárgy minden legkisebb részletéről meg legyen vitatva.

IV.

Mondatik, hogy ha az ősiség megtartandó, tudni kellene az 1723-ik esztendő megelőző perlekedési rendszert, annak minden jó és rossz kinövéseit, árnyéklatait, czélzatait, előteremteni azon octavalis pereket, mellyekre Kitonics százankint hivatkozik, 's több e' féle.

E' helyen sem tanítani nincs szándékunk, sem próbátelt kiállni nem tartozunk; annyi azonban bizonyos, hogy az illy részleteknek fejtegetése pályairat útján vitatásra alkalmas, de az ősiség fentartása tekintetéből nem szükséges. Ne állítsunk fel olly feltételeket, mellyeknek betöltése lehetetlen, és a' mellyek nélkül eddig el tudtunk lenni. Hiszen így még azt is követelhetné valaki, hogy 1-ső Károlynak, Lajosnak, Zsigmondnak 's több királyainknak elveszett, vagy éppen saját kezeik által öszvetört pecsétjeit is állítsuk elő. Perlekedési rendszerünknek, jelesen az octavalis eljárásnak fővonalai már III-ik Andrásnak 1298-iki törvényében annyira ki vannak fejezve, hogy azokból mind az előbbi időkre okoskodni, mind pedig azt látni lehet, mikint a' perlekedési rendszernek itt irva levő lényege a' következő századok alatt folyvást megtartatott. Kitétszik innen, hogy törvénykezési rendszerünket nem Róbert Károly, 's nem Franciaországból hozta, de bizonyos az is, hogy mindazon törvények, mellyek Kovachich Már-

ton által felfedeztettek, mindazon okleveleknek, mellyeket a' mult századi, főképp a' pere-martoni, a' tihanyi apátságának, a' pannonhegyi főapátságának 's más többeknek perei napfényre idéztek, nyomain, octavalis eljárásunk a' megnyughatásig ki van fejtve, Kitonics kérdésen kívül merő dubietásokból állott, Verböczy pedig e' tárgyat illetőleg a' maga idejebelieknek mint ismeretes dolog felől irt vala; ha azonban a' régi törvények értelme iránt egészen tisztában nem vagyunk, azon annál kevésbbé csudálkozhatunk, mihelyest egy némelly újabb törvényeinkre tekintendünk. De nem is kerülhetlenül szükséges a' hajdani perlekedési rendszernek részletes fejtegetése, mert módosítatott az sok törvényeink szerint régente is, 's lehet és kell módosítani jelenleg is.

Minél inkább történetességen épül a' jogok kiderítése a' múltra nézve, annál biztosabb a' birtokos, és nem is feladata az az ösiségnek, hogy okvetetlenül mindig a' családnál legyen az őt gyökeres joggal illető egész jószág; hiszen törvényeink lelke és szava szerint a' jószágot örökösen vagy zálogképpen eladni, elcserélni, sőt némelly részben hiv szolgálatokért elajándékozni is szabad, és a' mi legtöbb, az elidősülés is szinte törvényes módja a' jószág-szerzésnek. Azonban ha múltra nézve zavarba jöttek az oklevelek, következik-e még abból, hogy az ösiséget jövőre nézve meg kell szüntetni? nincs-e annyi nemzedék utánunk mint előttünk? mellynek használatára levéltárainkat is a' lehetőségig rendbe szedhetjük.

Hogy levéltáraink rendben nem létök miatt megtörténhetett, miszerint némelly jószág a' felperesnek megítéltetett, melly, ha azon jószágról keletkezett minden oklevelek megvannak, meg nem ítéltetett volna, az meglehet, de nem bizonyos; az azonban bizonyos, hogy nem régiben a' vélt gyilkos halálra ítéltetvén, már a' kivégeztetéshez is közel volt, midőn a' meggyilkoltnak állított ember Z. n megyében életben 's egészségben találtatott; és hány végeztetett ki ártatlanul? főképp midőn a' büntetések körüli eljárás olly véghetetlenül arbitrarius,

hogy néha a' szép, vagy komor idő is befolyással van a' büntetésnek mennyiségére. Tökéletességre vergődni lehetetlen. Mig az emberek emberek maradnak, addig ugyan mind a' polgari, mind a' büntető, mind a' politikai útoni igazság-kiszolgáltatásnál kisebb nagyobb hibák fognak történni; és tagadhatatlan az is, hogy ugyanazon adatok mellett nemcsak a' szorosán vett perbeli, de az igazság más útoni kiszolgáltatásának helyén is, minden legjobb akarat mellett, különböző szempontból lehet felvenni a' dolgokat.

Igaz az, hogy a' magyar jogtudomány igen nehéz, de ha alaposan kívánunk valamit tudni, minden tudománnyal így van az ember; — az is igaz, hogy magánjogi tudományunk a' magyar határon túl semmit sem ér, de így van a' dolga mint jogtudósnak a' németnek, francziának 's angolnak is, csak azzal a' különbséggel, hogy nálunk a' jogtudósságnak megkivántatósága sokkal több, mint bármely más országban. Schveiczban a' legjobb órákat készítik, de, a' mint mondják, némely dolgozó társ egész életében úgy szólván mást nem csinál, mint kisebb nagyobb kerekeket, orsókat, 's a' t. és ezeket azután amúgy igen jól tudja csinálni, sokkal jobban mint a' ki órás, bádogos, szobafestő, esztergályos, 's még talán több e' féle egyszerűsmind. Éppen az a' baj, hogy azoknak száma, kik többféle tudományok felől tudnak szólni, szaporodik, ellenben azoké, kik azt vagy amazt a' tudományt mesterileg tették sajátjokká, öszveesik. Gyakran jut eszembe egy ifjúkori már elhunyt genialis ismerősömnek egy más éppen több nyelvek tanulásával foglalatoskodó ismerősünkhöz intézett észrevétele: Tamás barátom, te majd csak megtanulod a' sok nyelveket, de nem lesz rajtok mit beszélni.

A' magyar prókátor, mint mondják, csak a' régiségekben bűvárkodik, és vajjon ez által nem több tudományok tárházát kelett-e neki meglátogatni, miútt széles e' világon bár melly országbeli prókátornak? ha a' többit mellőzzük is, magyar ügyvédnek a' római, és canonicus jogokat ismerni, a' diplo-

matikát pedig, és a' hazai történetet tudni, szükségképpen kellett és kell. A' mult századból Benyiczky, Jeszenák, Ernyei, Adonyi, Czikó, Szabó-Sároi és többeknek a' magyar magán polgári törvénykezés mezején tett fejtegetéseit nem lehet tanulság és gyönyörűség nélkül olvasni; — a' jelen századbelieket — minthogy ezek közül némelyek még élnek, 's éljenek! és előkelő székeket ülnek — ne hogy szerénységök sértődjék — nem nevezzük; azt azonban hallgatással mellőzni még sem lehet, miszerint a' hatvani, felkai, éleskeői, rákos-csabai, csanád-kákony-szeremlei perekben, amabban ugyan a' felperesért, ezekben pedig a' királyi fiskusért beiktatott szóváltások olyanok, mellyeket mélyebb tudományosság, 's több oldalról elkészülés nélkül előteremteni nem lehetett; olyanok, mellyek nem egyedül a' magyar jogtudósra nézve érdekesek, és mellyeket szerzőik akkor is, ha az ősiség felett pálczát önmagok törendnek, nem megelegedés nélkül fogják olvasni. Részemről legalább midőn Pestről kiindulva, — ne szóljunk Rákosról, mert ez a' külföld előtt is ismeretes, minden igaz magyar által pedig ünnepelt hely — a' gedellői, hatvani, kompóthi uradalmakra, Gyöngyös tájékán, a' diósgyőri koronai, 's az ónodi uradalmak részein, a' Sajón át evezve Szerents szomszédságában lakó helyembe utaztam, vagy onnan széttekintvén a' pataki, regéczi 's tokaji uradalmak némely tartozandóságain legeltettem szemeimet, 's elnémében a' Révay-, Stährenberg-, Haller-, Aspremont-, Csáky-'s egyéb pereket forgatván, a' Rozgonyiak, enyinghi Törökök, Nyáryák, Kanizsayak, Drágffyák, Rákóczyak, Alaghyak, Prényiek birtoklatára 's idejére visszatekintettem, érdekes történeti éldeleteket élveztem, és meg voltam felőle győződve, hogy miket hazám ezen részeinek birtoklati 's viszontagságai felől tudok, bizonyosan úgy vannak, mert a' mit tudok, hiteles oklevelekből meritettem, és ezt mondhatnám hazámnak sok, és messzeterjedt tájékairól, 's azt mondhatják velem igen sokan, kik az ősiség tekintetéből az adományozási, 's jelenlegi birtok-rendszerünknek ismeretével foglalatoskod-

tak. És midőn a' gondviselés más hivatalbeli állást jelelt ki, és rendeltetésem helyére utaztam, akkor ismét eszembe jutottak a' dicső Báthory-nemzetség 's annak Báthori, Ecsedi, Somlyói. és Szaniszlói ágain diszlett nagy fiai; mentem át helységeken, mellyek okleveli tudomásom szerint a' 14-ik század elején 60 arany forintjával vétettek örök áron; mentem pusztákon, mellyek felől tudtam, hogy helységek voltak, és láttam a' templomok helyeit, mellyek ismét okleveli tudomásom szerint 1480-ik körül néhány márkára becsültettek — és több illy adatok jutván eszembe, olly otthon találtam magamat, mint más országi, egyedül tényi dolgokkal foglalatосkodó ügyvéd önhazájában soha sem.

Az adományozási rendszer csalhatatlan történeti adatokat is tartott fen, 's ezek szövetnekénél világosak lesznek előttünk olly évszakok, 's olly események, mellyek felől a' történet-írók vagy egészen hallgatnak, vagy (a' többiek között csak Práynak, Katonának, Kollernak) példái szerint is mind a' honi, mind a' külföldi történetírók vetekedtek, 's így azután részint a' hézagokat pótolták, részint az elkövetett tévedéseket kiigazították.

Királyi adományozás, és nem pusztá magán-szerződések mellett kezeltetvén a' birtokok, nádor-ispánaink, főpapjaink, országhászlósaink neveit fentartották, királyaink országlásának idejét kimutatják, a' nemzet és egyes vidékek jellemét, a' várak, városok, faluk és nemzetségek eredetét, virágzását, enyészetét megismértelik; — de mi tagadás benne, mind ezek, és egyéb akár tudományos, akár gyöngéd, akár kegyeleti, akár nemzetiségi szempontból felfogott oldalai az ősiségnek, sem a' cukorrépa-termesztést elő nem segítik, sem a' burgonyaszesznek fokait nem emelik, sem egyáltalán fogva árúszerződésnek tárgyai nem lehetnek. Van igen is az önjogi fürkészésnél, 's a' származási táblák kibonyolításánál nagyobb boldogság is, de a' boldogság eszméjének felfogása is különböző; némelly ember a' magyar Horáczzal elmondja: „Van kies szőlőm, van

arany kalászszal biztató földem, szerelett szabadság lakja hajlékom, kegyes istenimtől kérjek-e többet? — Vasútak fogják behálózni az országokat, lesznek gőzkocsik, gőz-, sőt léghajók is, hiszen, a' mint mondják, Párisban nagy tőkepénzzel 's jó reménységgel dolgoznak körülötte, és ez nagy boldogság lesz; de azért még is lesznek, kik igen boldogoknak fogják magokat találni, ha mindjárt csak jó lovakon járhatnak is. A' kisebb birtoku nemesség azelőtt a' tisztujításoknak gyéren ment feléje, a' gyűlésekre pedig éppen nem, azt mondván, hogy majd elvégzik azt az urak, kik ahoz jobban értenek; és ezen bizalom mellett boldogoknak érezték magokat, és a' nagyobbak a' bizalomnak meg is feleltek, mert amazokat sem hagyták ki a' számvetésből, — a' jámborok szellembeni tisztujításokra, gyűlési végzések alkotására, és utasítások adására fordítottak 's használtattak, és már csak egy lépés van hátra az ősiség iránt teendő, 's majd megválnak, milly fogalommal lesznek azután a' boldogság felől? A' pór-népnek boldogságróli fogalma nem igen terjedt túl azon, hogy jó házacskája, jó marhája, jó günyája, ó kenyere, ó szénája, 's ó szalonnája legyen, és majd megválnak, hogy ha közte és a' földes úr között eddig létezett minden viszony, vagy akarja vagy nem, rögtön megszűnik, 's kiki maga kezére hagyatván, mint egészen idegenek fognak egymás irányában állani, a' képviseleteli felruháztatás boldogságától áthatva, fel fog-e kiáltani: boldog vagyok, ezt kerestem, ezután sovárgott lelkem! — No de a' jó ember szándékát boldog Isten bírja — per Te Reges regnant, et conditores legum justa decernunt — térjünk vissza a' tárgyhoz.

Nem régiben adatott elő a' legfelsőbb törvényszéken egy táblai per, mellyben a' jogok és származások századok' vég hoszszán fejtegettettek 's hozattak le, és a' bírák az előfordult kérdéseket 's az egész pert igen érdekesnek találták, és magán körökben többen nyilváníták az ohajtást, hogy bár több illy érdekes perek fordulnának elő, mert az illyenek emlékeztetnek arra, hogy van még királyi Curia. És az illy felsohajtást mi szüli egyébként, ha nem az ősi institutio iránti

kegyelet? Midőn, ha nem tévedünk, 1778-ikban bizonyos családoknak táblai pere a Hétszemélyestáblán előadatott, ezen tiszteletre legméltóbb törvényszék' valamennyi tagjai az eredetiben előmutatott adománylevelét Zsigmond királynak sorra megcsókolták, hát még a' magyar nyelven irandót milly hódolattal 's lelkesedéssel fogják fogadni 's üdvözölni! Ősi fény ugyan nem sugározza körül fejemet, és ősiségem csekély, de még is úgy érzek, hogy van az ősiségben olly valami, mit csak érezni lehet, de ki magyarázni nem. Az ősiség reminiscenciákhoz van kötve, az élő fák, mellyeket atyáink ültettek, a' hantok, mellyek sirjaikat fedik, olly ragaszkodást szülnék — egy alispán, egy szolgabíró; kinek elei szinte azon székeket ülték, egy becsületes pór, ki azt emlegeti, hogy a' templomot, a' helység házát, vagy csak ezt vagy amazt a' hidat az ő atyjának, nagyatyjának birósága alatt építették, olly ragaszkodást érez, minőt a' jövevény, bár mennyire tömött legyen erszénye, soha sem.

V.

Mind jó volna ez, de jobbról balról mondatik, hogy a' szakértő ügyvédek ből is kifogyunk — a' királyi tábla büntető, házassági-váló, felebbezett és táblai perekkel el van nyomva, több évek óta alig engedtetik egy törvényszakas alatt egy pár hét a' táblai perek előadására, mit tapasztalhat tehát az ügyvéd, és mit a' bíró? és mikint bizonyítsa be az ügyvéd ügyességét, midőn a' mező előle el van zárva? — És ezek jó formán így vannak; nézzük közelebbről.

Az ifju oskolába jár, idegen nyelvet többet mint Európának bármelly országában, ezen felül löni, víni, uszni, lovagolni, zenézni, tánczolni, rajzolni úgy a' hogy meg kell tanulnia, színházba is kell járni, 's egyéb illy foglalkozásokat gyakorolni, különben az ifjunak kiképeztetése egyoldalú — a' nagyobb oskolák megyei gyűlések helyein vannak; gyűlés jön, vagy a' kormányt, vagy a' rendszerint felekezetekre oszlott rendeket érdeklő tárgy fordul elő, és az ifjuságnak helyt kell állani,

mert ifju tüze könnyen felhevíthető, 's a' kellő tudomány és tapasztalás hiánya miatt — a' mi nem hiba, hanem korának tulajdona—könnyen vezethető. Ugy nevezett praxisra, törvénygyakorlatra megy az ifju, és már ekkor mellőzván többi — éppen nem a' törvénygyakorlat körébe tartozó—elfoglaltatását, rendszerint a' politikai tárgyakbani szavazásra, tisztujításokra 's efélékre eszközül használtatik. Juratus lesz az ifju, az anyavárosba megy, hol a' politikai tárgyak kifőzésének tűzhelye van, itt felületesen be kell avattatni, a' hazafisági jelszót át kell venni, a' több oldalról kiképezésnek már némienemü tanujeleit kell adni, 's a' mi még az utolsó fényesítéshez megkivúntatik, ha bár egészségének 's erszényének rovására is meg kell szerezni. — Eljön az ugynevezett censura — jó szelid ifju — majd kiforr — ugy sem lesz prókátor 's a' t. és az ügyvédi diplomát kezébe kapja. Szomorú lenne, ha kivételek nem volnának, de ez csaknem rendszerint így van. És lehet-e itt akár az ifjut, akár az ösiséget okozni?

Ennek előpóttái már több évek előtt jelentkezvén, a' mély-belátású 's legjobb-akaratu királyi személynök — ha az emlékezet nem csal — 1822-ikben 80 censurandus közül huszonegyet visszavettettek. Nem kell részletesen magyarázni, hogy mi volt a' célja? mert ki a' férfit, ki soha senkinek sem ártott szándékosan, használt pedig számtalanoknak, csak kevéssé is ismérni szerencsés volt, az a' legtisztább cél és szándok felől nem fog kételkedni; és mi lett az eredmény? nem tagadtatott, hogy az ifjuság nagy részben készületlen, de azért önmagok a' bírák is kedvetlenül vették a' jótékony szigort, és több oldalról figyelmeztetett a' személynök, hogy a' hiba az oskolai rendszerben létezik, és hogy miután az ifju az oskolákon könnyű szerrel végig bocsátatik, huszonkét 's több éves korában az ajtót előtte bezárni 's életének más irányt adni igen bajos; — mondatott, hogy rossz prókátorra az ügyét különben is senki sem fogja bízni, és hogy az ifjunak szüléit, atyafiait, jóakaróit nem kell megszorítani, 's a' kedvellenséget a' bírákra háritani,

hanem a' szükséges orvoslást felülről és a' törvényhozástól kell várni, és így azután — maradt a' dolog a' régiben.

Igen, de maholnap szakértő birákat is nevelni kell, a' mint némelyek mondják. És szabad legyen e' részben is minden tisztelettel kimondani észrevételünket. Az előtt az ujonan kinevezett bíró írott törvény hijányában úgy szólván traditioképpen vette át az elveket az öregebbektől, és annak idejében ismét tovább adta. De történhetett ez akkor, midőn a' mint egy köztiszteletben állott bíró mondotta, — nyolcz évekig ült egy széken, és másik nyolczig egygyel felebb. Rendszerint 21-től 25 esztendő számitatott arra, hogy a' királyi Curia megújuljon, és mikép van most? a' bírák most többnyire a' politikai és törvényhozói térről lépnek a' bírói székbe, hol néha a' törvényhozói eszméket is életbe léptetni akaratlanul is meg kísértik, mert vajmi nehéz jelen törvényhozási korszakban bárkinek is úgy diadalmaskodni önmagán, hogy a' bíróiszéket alárendelt eszmével ülje meg; pedig ha ez máskint van, mi hamar elvek változása, és ellenmondások követhetnek.

Mindezeknek azonban az ősiség nem oka, és lehet a' dolgon segíteni, 's legjobban fog segíteni egy rendszeren kidolgozandó rendszeres törvénykönyv, melly szerint a' bíró a' legnagyobb lehetőségig a' törvény szolgája legyen. Elmult ugyan is ideje azon teoriának, mellyet egy köz tiszteletben méltán állott 's különösen jó ötleteiről is ünnepelt bíró közjogunkat illetőleg tartott, hogy legjobb azt úgy hagyni a' mint van, 's úgy kell tekinteni mint a' controversa plágát, mindkettő használja, hol egyik hol másik hajt reá erősebben, de mivel nincs bizonyos határ, — kikelni sem egyik sem másik részről nem lehet. Magán-jogi törvényeink felől is alig fogja már valaki mondani, hogy ezeket sem kell igen tisztába hozni, mert éppen abban van az erő, hogy Isten tudja mellyik ezeröttszáz hányadiki articulust reá citálnak az emberre, mellyről apja sem álmodott, és azután a' többit a' bíró' prudens arbitriuma elvégzi, ez pedig, t. i. a' magyar bíró, minden

arbitrium mellett is soha sem contradicál magának, mert minima circumstantia variat casum; — elmult azon idő is, midőn egy másik, jelesen a' törvényhozási téren főképen mély avatoltságot tanusított szinte főtörvényszéki bíró a' curialis decisio által előgördített nehézséget azzal oldotta meg, hogy, ha praedecessorának sentimentuma kötné, ott sem ülne. Ne kössenek igen is egyedül és folytonosan a' curialis decisiók, de bírót és mindenkit kössenek a' törvények, a' decisiók pedig, míg a' törvény mást nem rendel, addig szinte kötelezzenek, mert az igazságot mindig egyforma mértékkel kell kiszolgáltatni.

Egyszerüsíteni kell tehát, a' mint mondatik, az igazság kiszolgáltatásának módját, 's a' birói határok egyedül az esetnek a' törvényrei alkalmazására szoritassék; — és ez mind jó volna, de a' törvények minden kigondolható esetet ki nem meríthetnek, és ez így volt és így van minden törvényekkel. Felesleges volna a' római és canonicus törvénytudóknak vitatkozásaira hivatkozni, holott jelen időben is lehet három négy Jurisdoctornak is ugyanannyi különböző véleményét (parere) saját egy tárgyban olvasni és így speciosus indecisus casusok ott is vannak, és a' Jurisdoctor megakad mind a' mellett, hogy czipője fénymázás bőrből van készítve, és keményített ing-ujja egy tenyéryni szélességre kinéz legujabb szabású frakkja ujjá alól, és nyakravalójának gallérját jó formán megharaphatja, feje, zsebkendője pedig csupa parfume.

Igaz, hogy igen szép 's örvendetes volna, ha a jelen kornak tartatott fen, ama bölesészeti elméleteknek, 's az emberiség, legközelebből pedig honunk fiai boldogítására irányzott nemeslelkü ömledéseknek szerkesztendő törvények általi feloldása, miszerint a' boldogítás eszközeivel többé ne vesződjünk, hanem a' magán polgári-jog a' szaktudományok' sorából kivétetvén, annyira egyszerüsítve legyen, hogy azt mindenki könnyen érthesse, beláthassa, magáévá tehesse, más szakértők (kiket jelenleg is az igazság örve alatti bonyolítóknak általánosán mondani

(alán még is sok) tanácsát nélkülözhesse — és ha a hoz, hogy ezen magasztos tetőpontra felemelkedni az emberiség sorsa gyarlóságánál fogva bár hosszszas tapasztalás után is lehetséges, van reménység, úgy fogjunk hozzá azonnal, és egész erővel, mert ha a' feladásnak megfelelünk, általadjuk nevéinket maradékainknak. — És hogy ha az illy törvényekhez még majd olyan embereket is lehetne nevelni, kik a' törvényt mellyet értenek, megtartani is képesek lennének, akkor már Isten kegyelméből nemcsak prókátorra, de bíróra sem lenne szükség. Illyesekhez azonban kevés a' remény, mert ime alig jelenik meg az ugynevezett kor kívánatának szüleménye: a boldogító váltótörvény, az az igen tisztának lenni kellő, 's éppen ezért is birói felelősséggel összekötött törvény, a' hol az embernek csak az esetet kell tudni, 's mindjárt magára olvashatja az ítéletet, és ime saját szerzőjétől nyomban egynéhány kötet commentár követi, 's a' világosítás és módosítás egymást éri. Kivánjunk tehát egyedül annyit, mennyit a' legjobb akarat mellett tehetünk. Törvényhozásunk azonban éberebb figyelemmel kísérje a bíróságokat.

Igen de bár mit mondunk, az 50—60 esztendő s per nem ritka, a' táblai perekbeni végrehajtás pedig annál ritkább. Oka ennek a' perlekedési rendszer, mellyet megrövidíteni nagyon lehet; oka az, hogy a' királyi tábla szerfelett megterhetve lévén, úgy szólván nincs bíróság, melly előtt a' táblai perek folyhatnának, minden legkisebb kérdésben évekig hevernek, míg Ítélet hozathatik bennök; oka az, hogy — mi széles e' világon nincs, — országgyűlés ideje alatt az igazság ezen perekben ki nem szolgálta; — oka továbbá az, hogy a' királyi tábla 30-tagból állván — melly szám jó formán némely közgyűlési számmal vetekedik — a discussio nem keveset vesz el az időből; oka végre az, hogy a' táblai perek nem kivonatilag, hanem egész kiterjedésökben olvastatván, a' hosszszas szóváltásoknak 's ismétléseknek olvasásával kell vesztegetni az időt.

A' múlt század közepén akárhány táblai perek, miután az ugynevezett Seriesből kikerültek, öt hát év alatt lefolytak. A' nagyemlékezetű királyi személynök az igazság kiszolgáltatását e' részben is elősegíteni buzogván, történt hogy (ha az emlékezet hív) 1823-ikban bizonyos kétszer-kettőnél világosabb neglectae praemonitionis invalidatorius perben elnöklete alatt egyszerre Actio, Institutum, Actoratus megállapítatott, és az örök-vallás is megsemmítetvén, vagy is inkább a' felperesre átruháztatván, az alperes a' felszámításra köteleztetett; — de mi lett az eredmény? ügyvédek, felek, sőt a' bírák is megsokallották; bíró mondotta, hogy ez még is nagy praecipitatio, másutt a' mi eladatik, el van adva, itt ha későcskén is, de még is hozzá lehet jutni a keresethez. És ismét visszaállott az előbbi rendszer. Ugyan ki tudná azután minden ember' kedvét kitalálni?

Úgy de vitéz katonákból furfangos prókátorok, prókátoros gyűlési szónokok, szörzálhasogató törvényhozók lettünk, mit fognak érni legjobb törvényeink is, miután azokat tüstint elferdíteni igyekeznek. És vajjon a' magasztalt Angliától kezdve széles e' világot bejárván, melly ország az, hol a' prókátorok védenczeik ótalmára mindent a' mi eszöktől kitelik, el nem követnek? de miután a' prókátorok száma ad numerum indefinitum mehet, a' mi igen nagy hiba, és miután valamint a' szentkereszttség az üdvösségre, úgy a' prókatori censurának letétele még a' gazdasági tiszt-nél, sőt mezővárosi 's falusi jegyzőnél is, vagy megkivántató, vagy legalább ajánló tulajdonság, lehet-e azon csudálkozni, hogy a' ki csak a' gyűlésen felszólal, az prókatori diplomával mind el van látva? Tisztes jámbor ősiség! tehát annak is te volnál az oka, hogy p. o. a' mezei rendőrségről olly törvény szerkesztetett, mellyet (miután egy valaki jó megvendégtetésért a' kalendáriumot úgy megtanulta, miszerint azt január 1-sőtől december, utolsójaig és innen ismét visszafelé menve elludta mondani) könyv nélkül ugyan meg lehet tanulni, de tisz-

tán érteni és alkalmazni jóformán lehetetlen. Hét év előtt hozatott a' törvény, nem ex professo prókátorok hozták, sőt olyanok is folytak bele, kik önvallomásuk szerint Corpus Juris könyvet nem is birnak 's azt nem is olvasták, és a' korkivánta, különben igen üdvös célzatu törvény ellen az elhatalás 's illetőleg a' hatalmas consvetudonak eltörlő ereje már akkor kezdődött, midőn született.

VI.

Igen, de ha legtisztább volna is a' törvény, még is untalan küzdés, végnélküli bonyolítás, per-húzás, mesterkélés idéztetik elő a' prókátorok által, melly egyéb nem az ősiségből eredő ügyekre, bajokra 's viszonyokra is át megyen. Mindezekért tehát, ha csakugyan ugy vannak, lakoljon az ősiség? és éljen a' korkivánta váltótörvény? ez majd ama visszaéléseket messze üzi, és előidézi az erényt! Ne járjunk azonban szélsőségekben, mert nincs emberalkotta Institutio, mellyet a' jót rosszat feltalálni képes emberi elme, kisebb, nagyobb mértékben kijátszani hajlandó és szinte képes nem volna.—Ne tulajdonítsunk épen minden rosszat a' prókátoroknak. A' királyi Curián foglalatосkodó köz-jogi ügyvédekről, majd harmincz évig tartott közelebbi összeköttetés után szólván, meg kell adni, hogy az folyvást egy diszes testület volt, és szép tudomány, sok komolyság 's ritka becsületesség jellemezte. Volt-e eset és hány, hogy annyi ezer perek közül, mellyek a' királyi Curia előtt megfordulnak, perek vagy okiratok a' prókátorok által elsikkasztattak, vagy csak megcsonkítottak volna? hány ügyvéd, és hány éveig, hány perlekedő feleknek dolgozik a' nélkül, hogy a' felet csak ismerné is, annál kevésbbé hogy fáradságának legkisebb jutalmát venné? Az 1838-iki árviz alkalmával butoraikat, ruháikat sokan veszni hagyták, de a' becsületökre bizott irományokat, a' pereket, megmen-tették.

Igaz, hogy az adás-vevéseknél kijátszásképpen néha

nagyobb összegek tételnek a' szerződő levélben, mintsem valósággal adattak, vagy köteleztetnek, de ehez a' fogáshoz már nem kell prókátor, jól tudják ezt mások is, és ha lelkök isméretével számot vetni képesek, prókátor nélkül is megcselekszik. De hát a' kötelező leveleknél nem történik-e ez elégszer, és e' miatt a' kölcsönöket meg kell-e szüntetni, és itt is a' prókátorokat okoljuk-e? E' részben ugyan ovatosabbak voltak eleink, mert az adás-vevési fizetések gyakran a' hiteles helyeken tételtek, a' mi bár most is ugy volna. Igaz, hogy ha a' vevő és eladó egyet értenének, még akkor is történhetnék csempeskedés, valamint hir szerint néha az adóságoznál is megesik, de már ennek okát alig ha az ősiség viselné. Az Isten nagyobb bűnöket is megszenved. És a' királyi városokban a' századok-szentesítette szomszédsági jogra nézve jobban áll a' dolog? és illy módon csak pénzes idegenek szereznek-e jószágot? Szereznek biz azt régibb honnfiak is, mert fájdalom! alig van cselszövény, mellyre belföldi vállalkozók is ne találkoznának: és mind ezeknek oka az ősiségbe, és nem inkább a' személyekbe, nem inkább az önzésre kecsegtető főképen anyagi jólét eszközlését czélba vett elvekbe van befonva, szöve?

Meglehet, hogy most az idegenek az erősebb jogu jószágokat kikeresik, 's azokat amollyan cselszövényes szerződések mellett megveszik, de így legalább nekünk is még bővecskén hagynak; ha azonban az ősiség megszűntével minden megveendő jószág erős joggal fogván biratni, mind jó falat leszen, minthogy pénzőkkel mit tenni nem tudnak, annál többet fognak összevásárolni.

Kérdezzük, hogy hány szegény nyert urodalmat? Meglehet, hogy legalább a' közelebbi időkben egy sem, de szegények talán nem is kerestek urodalmat, és ha kerestek 's nem nyertek, bizonyosan nem volt igazságuk, ha pedig a' pernek húzásávonása miatt nem juthattak igazságos keresetükhöz, ez nagy hiba, de nem az ősiségnek hibája — és ha a' testületek hatalmas urai által sok kisebb

közbirtokosok hányattak volna ki a' birtokból, ez is bizonyosan jogszerűleg történt; de ha az uradalommal bírónak pere elébb járt le, mint a' kis birtokosénak is lejárni kellett volna, ezt az ösiség elvére róni ismét nem lehet, hanem segíteni kell jövőre a' dolgon.

Ne járjunk uraim! az ösiség ellenfelei szélsőségekben, ezzel másokat tévedésbe vezethetünk, a' tévedések pedig eltévészített törvényeket fognak szülni. Az ösiség leghivebb bajnoka sem kívánja azt, hogy a' föld örökös pernek tárgya legyen. Ijesztőnek jó, de a' tapasztalás által mennél kevesebbet igazoltatik az, hogy a' százados birtokos kitudja hány száz éves zálogos-levéllel támadtathatik meg, és talán egynéhány tallér fizetése mellett kimozdítathatik a' birtokból. Illy állítások a' multa nézve is csak rémképek, lehető, de nem valószínű esetek, és ha a' multa nézve illy esetek csak ugyan előadnák magokat, igazságos volna-e azon törvényhozás, melly az eddigi törvények iránti bizalomban imigy fentartott tulajdontól a' tulajdonost egy toll-vonással megfosztaná? Jövőre e' részben is lehet, és kell is segíteni, csak a' dolgot amugy térden eltörni ne kívánjuk.

Az egynéhány tallér vagy tiz- huszezer, vagy annyi a' mennyi forint, melly a' jószágért évek előtt adatott, annak akkor igaz értéke volt, jelenleg azonban ugy a' nép mint a' pénz szaporodván, ennek belső becse évről évre, és pedig tetemesen alább száll, következőleg azon falu, melly száz évek előtt tiz ezer forinttal igenis jól meg volt fizetve, ma százezernél is többet ér; sajnos tehát, és igazságtalan, hogy az akkori tizezerért mostani tizezerrel érje be a' vevő.

Itt ugyan azon észrevételt lehetne tenni, hogy ha a' sok papiros, melly a' pénzt képviseli, ma kitörültetik a' forgásból, mindjárt nem fog százezeret érni az a' jószág, melly most százezerre becsültetik, és így a' mostani nagy érték nagy részben ideális, melly a' pénznek 's ez által a' jószág-

nak értékét a' világ pénzpiaczain majd felemelő, majd leverő pénztözséreknek játékán fordul meg.

Volna még egy más észrevétel is, hogy t. i. a' tőkepénzes illy crisisnek még inkább ki van téve. Csak egy példát vegyünk fel; a' legközelebb fiú-ágban magszakadt báró M. Jakabnak elei 1720-ik körül kezdve néhány évek alatt fél millió forintot meghaladó özveget adtak két nagy házak eldődei-nek kölcsön, ezek azon pénzen roppant jószágokat szereztek, mellyek most tiz annyit érnek, és a' hitelező unokájának (legalább az egyik ház által) kifizettetett a' tőke két száz egynéhány ezerrel nem is conventiós pénzben, hanem váltó-czédulákban, és mit jövedelmezett a' hitelezőnek az általa kölcsön-adott tőke? ötöt hatot száztól. Melly boldognak tartotta volna magát ezen hitelező ház, ha elei azon roppant pénzen jószágot vesznek, 's abból az idők forgása szerint a' törvényest sokszorososan meghaladó kamatot szedik, ha bár azután a' jószágból kimenni, 's az adott pénzzel szám szerint véve beérni kénytelenek lettek is volna. — Mind ezek mellett azonban a' fentebbi ellenvetést jövőre nézve elhárítani, 's a' dolgon segíteni kell.

Jelen birtok- és perlekedési rendszerünk mellett sok árnyékoldalakat lehet casuisticaképen felállítani, de a' melyek gyakorlatban elő nem igen fordulnak; ne ijesszük tehát illyenekkel a' nem avatottakat, nyesegezzük le a' kinövéseket, és ha ez történik, azon eset, hogy Árpád osztályosa, annak vevője, a' korona adományosa, a' korona és annak zálogosa megtámadhassa a' birtokost, lehetetlen lészen, a' minthogy ez eset magát még soha elő nem adta, de nem is adhatja, mert amugy ősi büszkeségből lehet ugyan azt mondani, hogy ez vagy amaz a' nemzetség jószágait Árpád osztályából bírja, de azt törvény előtt helyt-álló oklevelekkel behizonyítani senki sem képes, sőt magát a' pusztá leszármazást is legfelebb úgy emelhetné fel valaki Árpád idejéig, ha (mint valaha némelly személyes megkülönböztetésök megnyerése végett történt) szabadalmat nyerne nem-

zelségi származásához egynéhány ideális ízetet hozzá adni. De különben is a' rendszer, melly pusztá birtoknál fogva valaha ne talán kereseti jogot adott, századok előtt elhalt.

Már akár hogy van úgy van, elég az, hogy a' közmondás is azt tartja, miszerint nálunk a' birtok állandóságát négyszer kell megvenni. De ne tegyük szerkezetünket közmondások által gyűlöletessé, hiszen egyik közmondás ezt, másik azt, harmadik meg amazt, hogy p. o. nincs könnyebb a' szónál, mert azt ülve is ki lehet mondani, negyedik ismét azt, hogy „bona solutio optima conditio“ tartja, és ekkor egyszeri vétel mellett is biztos az ember — hiszen azon köz tiszteletben állott, 's magas birói széket ült bíró is, ki azt mondotta, hogy harmincz éves bírószkodása alatt alig látott néhány egyességet, mellyben legalább három hazugság ne volt volna, az ősiségnek legpánczélosabb bajnoka volt, és legyen elég e' részben csak egy esetre hivatkozni, p. o. midőn bizonyos alkalommal arról, ha vajjon az örökösen eladó, az örökös eladás által okozott sérelmet helyre pótolta-e? magánfalak között az „Ősiség“ czimű munka érdemdús szerzőjével, gyengébb téren állva vitatkozott. Legyen szabad ezen birtok-rendszerünkre nézve gyűlöletes állítást egy kissé egyszerűsíteni, t. i. a' ki először zálogképpen veszen jószágot, ezt tulajdonának bona fide éppen úgy nem nézheti, mint az adós a' kölcsön vett pénzt. Mondjuk pedig bona fide, mert törvényünk azt mondja: „tamen illi quibus obligarunt — dum redimere vellent, immemores salutis, et honoris remittere nolent“ és így az állított négy eset közül ezt az egyet minden esetre ki kell hagyni. Ha pedig valaki (minthogy azt, hogy okszerű örök-vallások is léteznek, senki sem tagadhatja) mindjárt először illy felvállás mellett szerez jószágot, akkor a' feltett négyszeri megvételi esetek közül, hármat kell kitérűlni. És a' ki nem éppen okszerűleg vette is meg a' birtokot, ha a' törvényes kellékek megtartása mellett megerősítő örökvallást szerzett, hasonlóképpen biztos volt — a' megerősített örök-

vallás, és perbeli egyesség ellen pedig (mindig feltétlenül, hogy nem kijátszásképpen, hanem a' törvény értelme szerint történtek) pert más nyakába vetni lehetett ugyan, de siker nélkül; ha azonban e' részben még valami tennivaló hátra van, azt az ősiségnek eltörlése nélkül is meg lehet tenni.

VII.

Az „Ősiség“ című munka mélytudományu szerzője hibáztatja a' királyi Curiát, hogy látván a' tévedéseket 's a' közelgető zavart, annak idejében fel nem szólalt, és az csakugyan tagadhatatlan, hogy a' királyi Curia birtok- és perlekedési rendszerünket illetőleg a' régi törvények lelkétől különösen az örök-vallási ügyek kezelésében lényegesen eltért.

Egyik decisio azt tartja, hogy az ősiség osztálylevelek, tanuvallomások, 's más hasonló oklevelek által, melyekből az eldődök' birtoklása (possessorium) kitetszik, elegendőképpen bizonyítatik, és nem szükség hogy jogot bizonyító levelek is adassanak elő, mert az invalidatorius pernek érdeme nem a' gyökeres jogok bonczolása, hanem egyedül a' sérelemnek azon okból megörvoslása körül forog, hogy a' jószág a' vértől idegen kézre került.

Másik decisio így szól, hogy: az örök-vallásos birtokos addig, míg az örök-valláshoz ragaszkodik, az örököt-vallónak jogát kétségbe nem veheti; ha azonban azt, hogy a' bevallónak jog-czime ingadozó volt, bebizonyítja, akkor az örökvallás megállapítatik, quia fundamentum praejudicii consistit in abalienatione aviti haereditarii juris, és quia titulus 58. 1-ae abalienationes bonorum haereditariorum pro fundamento praejudicii per successores vindicandi constituit — és ez a' törvény lelke. De

Egy harmadik decisio ismét így hangzik, hogy: ámbátor az ősiség bizonyítására az ősi birtoklásnak kimutatása rendszerint (in regula) elegendő, de ha még is az alperes olly próbákat ad elő, ut iudex merito dubitare possit, vajjon azon ősi birtoklat nem ideiglenes című, 's nem elég erős jog nél-

küli volt-e? akkor in his particularibus circumstantiis a' felperes, jog' bizonyítására köteleztetik, praejudicium enim non nisi ex alienatione aviti juris nascitur.

És már most mindenek felett ama fővel is „Actori incumbit proba“ szem előtt tartván, méltán kérdezhetjük, vajjon ezen decisiókat miként lehet összegezgetni? nincs-e ezek által a' birói arbitriumnak a' legtágasabb határ kinyitva? miért nem kételkedik a' biró mindig, ha vajjon az örökösen bevallott jószág, mellynek bevallásából a' felperes sérelmet követel, valósággal avitus haereditarius volt-e? és következőleg az eladás csakugyan cum damno et praejudicio történt-e? Igen is „de internis non iudicet praetor“ szívesen legtisztább indulatot 's minden birói tulajdonokat adjunk meg a' mult század biráinak, de azt, hogy a' birtok állandóságának eszközlését tüzték volna ki szempontul, érdemeik közé a' most mondottaknál fogva is alig sorolhatjuk.

A' jelen században követelt rendszer már csak folytatása volt az előbbinek, és miután az 1790-iki és 1825-iki országgyűlésekről küldöttségek nevezettek, mellyek birtok- és törvénykezési rendszerünk tekintetében is rendszeres munkálatot készítsenek, nem ok nélkül várt a' királyi Curia attól, hogy ezen munkálatok országgyűlési tárgyalás alá fognak vétetni, és e' tekintetben a' legfőbb idő már valóban jelen van, ha csupán azt tekintjük is, hogy a' czélszerű változtatásoknak szükségét a' birák is megismérvén, vajmi nehéz a' már fenálló elvek' egyformaságát fentartani, mind a' mellett, hogy felette veszedelmes (mert a' biróság iránti bizodalmat dönti meg) ha a' biróság a' felállított, noha a' korkiváratnak már meg nem felelő elveket, törvényhozási közbeszólás nélkül változtatja. De itt ismét van egy, a' mi aggódtat, és ha némelly közelebbi törvényeinket tekintjük, annál inkább aggódtat, és pedig mind a' mellett, hogy a' közelebbi időkben törvényhozótestünknek mindkét táblája roppant munkásságot, felülmullhatatlan szorgalmat, félreismérhetlen buzgóságot,

és az administrációnak minden ágában mély avatottságot fejtett ki, és hogy vannak országgyűlésen férfaink, kik Europa bár melly státusának törvényhozóival mérközhetnek — mégis folyvást aggódtat, és ez az előttem felejthetetlen királyi személynöknek, midőn az 1825-iki országgyűlés előtt egy igen kis körben az 1790-iki rendszeres munkák felől szó tétetett, ama rövid válasza „száz ember nem írhat könyvet.“

Dőljön vagy álljon az ősiség, szükség, hogy iránta tisztában legyünk. Mint a' régi oskolának neveltje, és mint alapvonalakban a' régi rendszernek hódoló, mint ügyvéd és bíró felhivatva érzem magamat, miszerint az „Ősiség“ czinű munka igen tisztelt szerzője által a' törvénykezés mezejéről szedett némelly kérdéseire nyilatkozzam; jelesen:

Miért engedtetett meg, hogy jogi perekben is — nevezetesen az adományosoknak beiktatást tisztító pereikben, — ha a' magszakadás új, és nem elavult, gyökeres jog bizonyítása nélkül, merő tény mellett lehessen boldogulni? melly kérdésre összevetőleg azon nehézséggel, hogy bajos lévén olly fegyverrel küzdeni, melly más kezében létezik, hogy mutasson a' korona jogot olly adomány-levéllel, mellyet századok előtt a' nemzetségnek a' birtokkal együtt általadott? azt lehet válaszolni, hogy:

A' kérdésbeni esetben azért nem kívánt jogot bizonyítani a' királyi Curia, mert míg ellenkező nem bizonyítatik, minden birtokos joggal képzeltek a' birtokban lenni, és ez esetben kedvezett az elv az adományozási rendszernek, nem kedvezett pedig a' birtok-állandóságnak. Minden, mi a' koronának vagy adományosának birtokba-jutását nehezíti, ellenére van az adományozási rendszernek, és viszont a' mi ennek kedvez, ellenére van a' birtok-stabilitásnak; úgy hogy ha a' feltett esetben az adományos, ki az új magvaszakadatt, és birtokban volt birtokost képviseli, gyökeres jog bizonyítására kényszerítetik, akkor ismét azt lehetett volna figyelme-

zöleg az adományozási rendszerre kérdezni : miért köteles az adományos, midőn a' tény, vagy is az új magvaszakadtnak birtoklata, mellyet, míg ellenkező nem mutattatik, jogosnak kell tartani, mellette áll, még jogot is bizonyítani, 's e' szerint miért nehezítetik ez által is az adományozási lehetőség? — Az új magvaszakadás (recens defectus) esetére felállított elv kedvez az adományozási, a' régi magvaszakadás esetére felállított pedig a' birtok-stabilitási rendszernek, mert ezen utóbbi esetben a' birtokos jogszerű birtokosnak lenni feltételeztetik. Épen azon elvet követte tehát itt a' királyi Curia, melly az új és régi örökösödés eseteiben általánosan a' törvény által ki van jelelve, hogy t. i. az új örökösödés egyedül tényi per, a' régi örökösödési per pedig „*dum jam solo quasi nomine fratres congenerationales dicentur*“ jog' bizonyításával öszveköttetni szokott.

Miért vétettek az újított adományok legalább annak bebizonyítása nélkül, hogy az előbbi elveszett, vagy hogy a' birtok valóságosan szilárd alapon állott — 's a' királyi vagy nádori bejegyzések az eladó joga' kimutatása nélkül teljes jogi próbáknak?

Egyedül új adományyal „*jus regium*“ nélkül birtokot nyerni (acquirere) soha sem lehetett, hanem csak visszanyerni (reacquirere). Az új adomány' anyagául a' törvény birtoklást rendel, annak megvizsgálása pedig, hogy minden igaz ok nélkül új adománylevél ki ne adassék, a' koronához tartozik, és ez ugyan csak szigoruan veszi a' dolgot, jól végére jár : vajjon nem lappang-e az új adományképpen felkért jószágban *jus regium*? és ha lappang, egy kissé bajba keverte magát a' folyamodó; — ha pedig az, hogy lappangna, ki nem tudható; vagy csakugyan igaz a' felkérőnek állítása, hogy őt 's eleit jog szerint illette a' birtok, vagy nem igaz; ha igaz, akkor kérése is igen igazságos; ha nem igaz, vagy jön valaha előllyan, ki előbbi jogot bizonyít, vagy pedig ismeretes jog nélkül csavarog a' jószág; az első esetben az új adománylevél

az előbbi joggal birónak jogát nem sérti, ha pedig nem tudatik a' jog, akkor az új adománylevél által adományos birtoki czímet vévén fel a' donatarius, a' korona joga bizonyos visszazárási esatornára vezetetik; de a' birót hibázatni nem lehet, mert az új adománynak materiája a' birtok lévén, ő nem kívánhatott törvényszertileg egyebet, mint annak bebizonyítását, hogy az új adomány-birtoklatra, (praehabítum possessoriumra) hozatott. És ha kedvezésről szabad szólni, az elv itt is az adományozási rendszernek kedvez, mert az új adománynyal ellátott birtoknak visszazárási a' koronára nézve csakugyan nem jár oly nehézséggel, mintsem ha a' visszazárásnak fonalát magasabban kellene keresni. — A' mi hozzánk közelebb van, azt bizonyítani könnyebb, mint a' mi távolabb esik.

A' királyi vagy nádori beleegyezések, az eladó jogának kimutatása nélkül, teljes jogi próbáknak ismét a' koronára visszazárási eszközése végett vétettek. — Ezen beleegyezések „jus regium“ nélkül más jogot ki nem merítnek, mint azt, melly az általadónak megszakadása vagy hűtlensége által a' koronára nézve eredhet. Annak, kinck tetteire beleegyezés hozatik, a' birtokban kellett lenni, 's az ő birtokát folytatja az, ki a' beleegyezést nyerte, következőleg a' jog itt is csak a' megtartásra, 's illetőleg a' visszazárási, és nem a' szerzésre munkálkodhatik. A' kérdésileg nehezelt elv mellett tehát ismét a' visszazárási volt figyelem; és méltán, mert ha valaki attól, kinck tetteire beleegyezés hozatott, erősebb jognál fogva a' birtokot elperelni kívánta volna, a' bizonyítás terhe csakugyan rajta lett volna, igen természetes tehát, hogy ha a' beleegyezést nyerő adományos birtokban van, és beiktatása ellenmondással fogadtatik, az ellenmondó ellenmondásának okát adni tartozzék, vagy is a' beleegyezést nyercnek joga megismértessék. Más volna, ha a' beleegyezéshez „jus regium“ is köttotvén, e' mellett az adományos olly valamit kívánna nyerni (acquirere), minek sem ő, sem az, kinck tetteire beleegyezést nyert, nincs és nem volt birtokában, mert ekkor a' bizonyítás terhe a' beleegyezési adományoson feküdnék.

Annak, hogy miért nem hozatott be a' gyökeres jogotvisszaszerzőperekben a' zálog példájára, hol a' valóságon túl még kézről kézre jutást is kell kimutatni, és a' gyökeres jogból visszahelyeztetés tehát gyökeres jogi eset példájára, hol gyökeres jogon túl még kiütést is kell bizonyítani, mint Erdélyben, hogy az igénylő ne csak jogát, jogának életbe-léptét, de azt is bizonyítsa, hogyan esett ki a' birtokból? okát ezekben véljük találhatni, hogy —

Voltak sok olly zálogos-levelek, mellyek papiroson maradtak; minthogy pedig minden dolognak lelke a' veleélésben áll, a' bíróságok a' követelt zálognak foganatba-menetelét annál méltányosabban kívánták bebizonyítani, mivel a' zálogoslevél a' zálog valósága mellett már olly tökéletesen szól, hogy az egyszersmind a' zálogba adónak birtoklalat is bizonyítja; 's nem is igen volt eset, mellyben a' felperes a' zálogot megelőző birtoknak (praepossessorium) kimutatására köteleztetett volna, egyet kivévén, midőn t. i. (a' mint előadatott) Rimaszombatban valami kályha alatt talált 's roppant jószágokról szól eredeti, de minthogy azon nemzetség utolsó tagjának Budavára alatt kellett elesni, mind a' személyes felpereségre, mind az oklevelek valódiságára nézve nyomosan fessegetett okiratoknál fogva bizonyos jószágok táblai perrel kerestettek. Ide járulván az is, hogy a' zálogban elidősülésnek nincs helye, ha a' bíróságok a' zálognak életbeléptetését, vagy is leszármazását bebizonyítani nem követelik, akkor a' birtok felette ingataggyá tétetik. Ellenben

A' jog czimből indított perben a' próba sokkal nehezebb mint a' zálognál; mert jogot mutatni, jelesen minden crisist kiálló adományi és beiktatási leveleket előadni, 's e' mellett leszármazást, 's birtoklást is bizonyítani elég terhes, ezen felül pedig az alperes magát elidősülés által is védelmezheti. E' részben a' mint látszik, a' királyi Curia azon elvet követte, mellyet a' neoacquistica commissio tartott, és a' melly

ellen felszólalás soha sem történt, hogy t. i. elég volt a' jogot bebizonyítani; a' kiüttetésnek kimutatását pedig annál kevésbbé kívánta a' Curia, minthogy ezt a' megelőző zavaros és háborus időkre figyelmezőleg bizonyítani csaknem lehetetlen lett volna. A' királyi Curia tehát követte ugyan az elvet „Actori incumbit proba“ — és hogy „titulum possessorii nemo pandere tenetur, donec proba Actoris non gravatur“; de ha a' felperes a' jogot a' birtoklással együtt bebizonyította, már akkor, mivel „res clamat ad dominum,“ az alperest ellenjogának bizonyítására kötelezte, mert jog nélkül a' jószágoknak nem szabad csavarogni. Hogy a' királyi Curia e' részben a' törvény lelkével, vagy éppen betűjével ellenkezőleg ítelt volna, azt állítani nem lehet, sőt a' birtok-állandóság, és a' koronára való visszaszállhatási egyensúlyt éppen ez által tartotta fen. A' jogbóli visszahelyeztetési perben pedig a' birtokbóli kiüttetésnek bizonyítása azért kívántatik, mert itt a' felperes kettőt állít, jogot tudniillik és erőszakos kiüttetést, tartozik tehát mindkét állítását bebizonyítani. Ezen esetben az erőszakos kiütést azért állítja a' felperes, és azért vállalja el ez által annak bebizonyítását is, mert az erőszakos elfoglaló ellen a' haszonvétel megtérítését is követeli; különben ha ezt nem követelné, nagyot hibázna, ha a' jog bizonyításán felül még a' kiütésnek próbáját is magára vállalná; hiszen akkor sokkal könnyebb volna reá nézve azt mondani, mi az egyszerűen ugynevezett jogi pereknek kereső leveleiben mondatik „nescitur quo titulo ad manus alienas devenisset,“ mellyekben t. i. a' haszonvétel felől szót sem szokott tenni a' felperes.

Többi az „ösiségi“ rendszer megdöntésére a' törvénykezés mezejéről feltett kérdések, már nem annyira az adományozási tárgyat 's a' koronát, mint inkább a' magánosok között fenforgó eseteket, és birtoki állandóságot érdeklík; ezekbe tehát annál kevésbbé szükség ereszkedni, minthogy irántok többnyire egy értelemben vagyunk; azt mindazáltal hallgatással mellőzni még sem lehet, hogy a' cserék, 's perbeli egyes-

ségek helyeikből nem könnyen, sőt csak azon esetben mozgathatók, ha természetöket elvesztették, vagy is ha a' felperes azt bizonyítja be, hogy a' csere, vagy per-egység e' nevet csak külszinüleg viselik. Legyen szabad egy példával élni: ha az adó és vevő előre egyetértvén, valaki gyökeres jogu jószágát egy pár évre zálogképpen eladná, kitelvén pedig az idő, zálogos pert kezdene, és mivel a' megidézés után megvan a' litis pendentia, akár mindjárt, akár azonnal a' per-felvétel után örökös tartalmu egységre lépne, lehetne-e ezt törvényes értelemben egységnek nevezni, és nem inkább egyszerű örök-vallásnak? És ha p. o. százezer forintot érő örökös-jogu jószágért valaki Csere nevezet alatt ötven ezer forintot érő zálogos jószágot ad, a' többit pedig pénzül fizeti, ez, ki a' zálogos jószágot és a' pénzt átvette, nincs megcsalva, mert jól tudta, hogy örököt ad és zálogot és pénzt, következőleg csupa pénzt kap; de megérdemli-e ez a' törvényes csere nevét, nem tettett csere (simulatum Cambium) e ez, következőleg nem egyszerű eladás-e, 's nem kell-e tehát szükségképpen megvizsgálni azt: vajjon mind a' mellett, hogy csalás fen nem forog, megállhat-e vagy nem?

De ne járjunk tovább e' téren.

VIII.

† Száz szónak egy a' vége, az ősiség meg nem állhat, ennek el kell, 's minden áron el kell töröltetni, mert sem a' multat tekintve kötelességét meg nem tette, sem azt jövőre megtenni nem képes; a' multranézve a' régi nemzetiségeket fen nem tartotta, a' haza védelmével szemben pedig történetírásunk majd minden lapján a' napfénynél világosabban kiderítve áll, hogy Mohácstól fogva 1809-ig a' felkelt nemes sereg a' haza védelmére elégtelen volt, és jövőre szinte elégtelen 's alkalmatlan, mert mi is állandó katonaságra szorúltunk.

És tökéletesen igaz az, hogy az alföldön, 's általán-fogva azon vidékeken, mellyeken a' török más fél száz évekig uralkodott, a' nemzetségeket régi birtokrendszerünk a' kiirtástól meg nem védte; de hiszen erő 's ellenség ellen nincs megóalmazó birtok-rendszer. Tehát annak is, hogy ott, hol a' török uralkodott, és a' hol két századig belső zavarok dühöngtek, a' régi adományos nemzetségeket ritkábban lehet találni, hanem ezeket leginkább a' felföldön kell keresni, szinte az ösiség volna az oka? és azok a' felföldi nemzetségek fenállnának-e, ha az ő megtartásukért az alföldi nemzetségeknek nagy része nem esik vala áldozatul? †

Dicsőn vivott meg rendszerünk az idők viszontagsá-gival, mert századok hosszú sora, melly alatt nemzetek eltűn-tek, alkotmányok öszvedültek, huzódott el a' magyar föld felett, és a' magyar alkotmány alapelveiben most is áll.

Azon rendelkezésnél, hogy bűn vagy magszakadás ese-tében az örökösödés a' koronát illesse, az volt a' cél, hogy a' bűnt mindenki kerülje, és hogy a' fejedelem, kit a' magyar mindig a' kegyelem kuforrásának tartott, képes legyen a' király és haza elválaszthatlan javára tett szolgálatokat valóság-gal megjutalmazni, másokat pedig hasonló tettekre buzdítani. Szabad legyen egy két példára hivatkozni:

Bela Dei Gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae Rex. Licet Regia pictas manum munificam porrigere debeat univer-sis, illum tamen, cujus experta probitas laudata est in pro-speris et adversis, principaliori debet prosequi munere et favore, ut alii ejus exemplo incitati ad fidelitatis opera fortius accendantur, etc. in diversis Regni nostri expeditionibus, quae longum esset enarrare per singula, et specialiter cum conflic-tum juxta fluvium Sajow cum saeva gente Tartarorum habuisse-mus, idem Dettricus cuidam adversa facie super nos irruenti viriliter se opposuit, et ab ipso crudeliter vulneratus, a morte nos liberavit, damus, donamus, conferimus etc. És más helyütt:

Matthias Dei Gratia Hungariae etc. Rex etc. ut cum Re-

giae dignitatis sublimitas ad hoc divinitus sit in terris praefecta, ut subjectum sibi populum benevolentia regat, liberalitate attrahat, atque uniuscujusque merita dignis retributionibus prosequatur, quod etsi ex quadam generali Regum fieri solet regula, nihilominus tamen illi ampliori extollendi sunt munificentia, quos majoris virtutis operatio, actuumve et egregiorum gestorum facta caeteris efficiunt magis digniores — condignum itaque habentes respectum ad servitia etc. quae iidem in diversis expeditionibus Regni nostri etc. non illos aestus, non hyemis rigor, non ulla temporis aut fortunae asperitas denique a nostro latere retraxere, quin semper cuncta ea, quae augmento nostri nominis et honoris fuere, animis aequis, constanti perseverantia, et promptitudine perferrent singulari. De quibus omnibus non aliorum quaerimus testimonia, sed ipsi testes sumus—etc. *damus donamus, conferimus etc.* és az adományozott föld az adományosnak maradékait most is boldogítja.

Illy módja a' birtokszerzésnek más lelkesedésre buzdított mindenkit, 's más pietással kötötte a' maradékot az imígy kiérdemlt földhez, mintsem ha szerzemény-leveleikben azt olvassák, hogy azt eldödjök ennyi vagy annyi jó értékű forintért, minden forintra ennyi annyi garast, 's minden márkára ennyi annyi forintot értve, Tarkafy Andortól, vagy Demetrovics Gergelytől vásárlotta. Sokkal erősebben hatottak illy példák, mint az egyedül pénzbeli, vagy kitüntetési jutalom; mert alkotmányos lételt a' nemesi birtok adott, itt pedig kitünt az, melly eredetét királyi adományozásból vette, következőleg a' haszon a' becsülettel öszve volt kötve; pedig valljuk meg a' mi igaz, ez a' legvalóságosabb jutalom. Mondják, hogy midőn az 1813-iki nagy népekcsatája után bizonyos hatalmasságnak kitünő hodvezére ismét bizonyos diszrendet nyert vala, azt mondotta „jekt werden doch auch die Marxen kommen“ mit bizonyosan nem mond, ha fejedelme egy pár helységgel megajándékozhatja, 's azt teheti, a' mi az 1599-iki 48-ik törvényezikkely következtében gróf Pálffy Miklós részére a' pozsonyi várral, és hozzátartozó uradalommal történt vala. De hijába,

az a' varázshatású drágakő, mely olly szépen jutalmaz, és ösztönöz egyszersmind, kitünőleg a' magyar királyi koronát ékesíti, és mintán az egész egyesekből áll, valamint kétségen kívül van, hogy azon pietás, mely az ősi föld iránt egész valónkat meghatja, olly lelkesedést szül, mellyet a' legközelebb pénzért vett föld iránt soha sem érzünk: ugy bizonyos az is, hogy királyát 's honát a' magyar olly bálványozásig soha imádni nem fogja, ha ezt eldödei nem vérökkel szerzik, hanem bár melly öszveg-pénzért vásárolják. Spárta Leonidasokat, Roma Regulusokat és Deciusokat szinte csak addig szültek, míg a' hazafiak keblében a' haza és becsület szeretetének tüze egyaránt lángolt.

Hát a' honosítás nem nagy erkölcsi hatással birt-e, és nem rejlett-e ennek legbelsőbb becse birtok-rendszerünkben? nem tartoztak-e a' honosítandók a' király és hazánk iránti főképpen a' vitézi pályán aratott érdemeket bebizonyítani? és a' halantékaikat díszesítő legzöldebb koszorúknak egyike, nem vala-e a' kiérdemlett magyarországi honosítás? Nézzük törvénykönyvünket, 's látni fogjuk, hány hadvezér 's főrangú személyek iránt rőtta le a' nemzet hálája adóját a' honosítás által? miért nem tettünk mi magyarok, vagy miért nem tettek más idegenek annyi becsét a' másutti honosításra?

És éppen a' történetírásra és törvénykönyvünkre, és éppen a' mohácsi veszedelmet követő idökre hivatkozólag bátran kérdezhetjük, hogy éppen ezen idök nem tesznek-e fényes tanúbizonyságot a' felöl, miszerint olly ország, 's olly országnak királyiszéke, mellyben a' földbirtok nem egészen járandó, sokkal jobban van óalmazva, mint az, mellyben a' földbirtok mindig forog? Ne becsüljük ugyan túl érdemeinket, de még is ha Vácznál, ha Budánál, ha Pestnél, ha Esztergomnál, Fejérvárnál, Egernél, ha Szigethnél, ha Keresztesnél, 's ha ismét Budánál meg nem állunk is, ne szökjünk a' mohácsi ütközettől azonnal a' győrihez; adjuk meg a' magá érdemét azon évszaknak is, mellyről magyar Horácunk éneklí:

Hat nagy királyok legyvere omia rad,
 Tüz láng borítá Ausztria tájait —
 Felkél az ébren szunnyadozó magyar,
 'S elszórja villám kardja Eged ködét.
 Megtörte, földhöz verte mintegy
 Bellorophon hat-agyú Chimaerád.

és méltányoljuk, mit örök-émlékezetű Ferenczünk a' királyi trónról mondott az ország rendeihez „facta loquuntur, pectori nostro grata recordatione sempiternum insculpta.“

Igaz az, hogy az állandó katonaság behozatalával az ország védelmi rendszere megváltozott, csak hamar alvásnak indult a' vitézi hajlam, melly mint a' meggyújtott 's elégett papiroson futó, 's itt ott fel-feltűnő tűszikra egyes egyénekben ugyan mai napig fenmaradt, de lobbal 1741-ikben égett utóljára, 's általános nemzeti jellem lenni, fájdalom! úgy szólván megszűnt. De azért nem lehet még azt állítani, hogy a' haza' védelme egészen a' tömeg vérére szorult lögyen, mert a' nemesség a' haza, és trón személyes, és önköltségei védelmének szent kötelességétől még nincs feloldozva, és a' kérdést: mi lesz tanácsosabb? talán csak a' jövődő fejtendi meg. Ha azt nézzük, hogy a' tömeg szája be legyen fogva, úgy az ipar és szorgalom is háttérbe fognak szoríttatni, mert a' tömeget sem a' majoratusi sem egyéb bármiféle institutiók, mellyek az egyformaság körén túl vannak, főképp ha minden oldalról figyelmeztetik, nem mondjuk izgattatik, nem capacitálják, ezt egyedül az oktatás eszközli, mellynélfogva mindenki azért engedelmeskedik, mivel átlátja, hogy alkotmányos szerkezetünk mellett különbségnek kell lenni, és eszközli a' törvény, melly azt, ki nem capacitálódik, engedelmességre kényszeríti.

IX.

Okos, czélszerű földművelés, kereskedelem, ipar, szorgalom, hitel a' kornak tagadhatalanul jelszavai; de viszont alkotmányos rendszerünket tekintve ennek ismét a' születési 's birtokos nemességnek fentartása

szinte jelszava, és ezen jelszavak egymással egészen megférnek.

Van azonban egy, mi ezen jelszavakat halomra dönti, és ez az, hogy az egyszerűség 's takarékoság kora, fájdalom! eltűnt, és így azon mindent megdöntő elem semmi egyéb, mint a — luxus.

Ha a' mirigy, mely e' tekintetben minden osztályt meglepett, még tovább terjed, — ha kiadásaink bevételeinket mindig meghaladják, — ha azt, hogy jó barátok egymást egy- és más uton ezerekig megkoppasztják, közönséges indignációval nem vesszük: ösiség eltörlése, telekkönyv, bank, és bármi kigondolható intézetek nem fognak rajtunk segíteni. Ha az egésztek tekintve (a' költést illetőleg) ama nemzetekkel, mellyek a' világ kereskedésének piaczaiban forognak, vetélkedni akarunk, csak úgy kell bukni az egészeknek, mint azon egyeseknek, kik Szerencset, Ledniczet, 'sat. szerencsésen megnyervén boldogok lehettek volna, de a' sokkal erősebbekkel versenyezni kívánván, a' bevétel 's kiadások közti egyensúlyt eltévesztették.

Hitel és csak hitel — ez az üdvösség' horgonya! Nincs hitelünk, mert a' birói foglalás iránti törvényeink nem elég szigorúak; és alkottatott szigorú törvény, melly mellett volt példa, hogy bizonyos szülő 750 forinton eladatván, a' vevő egy részt kifizetett, 's mintegy ötszáz forinttal a' tett részes fizetések után adós maradván, elmarasztaltatott, és a' kitűzött utolsó árverési határnapon önmaga az aladó 3 forint néhány krajczárral leglőbbet ígérő lévén, készpénzt is kapott, szülője is minden rongálás nélkül visszakerült, és a' még hátralevő öszvegért a' vevőt egyéb vagyonában exequáltatta. — De mind e' mellett —

Még sincs hitel, mert a' per folyama hosszú: szóbeli eljárás kell határozatlan öszvegig, akkor lesz hitel; és meghozatott a' törvény, 's elég tatártörvény, melly mellett volt példa, hogy az adós egy szolgabíró által 320 ezer pengő forintig néhány nap alatt elmarasztaltatott — és

Még sincs hitel —; és végre feltaláltuk, mit annyira kerestünk. Váltólevelek, 's váltótörvények kellenek, ezt ki-

vánja a' kor , és ki is vítta. De hogy is ne vítta volna ki , és jóformán ellene csak szólni is ki merészlett volna , hiszen nincs a' szivárványnak annyi szép színe , mint a' mennyivel ábrázoltatott a' boldogság , mellyet a' váltótörvény behozatala elő fog idézni. Lesz hitel , lesz pénz , majd investálhatok a' jószágba , — gondolta egy némellyik , — és productiómat szaporitom ; de azon , hogy , ha a' szaporítandó természeténynek bizonyos piacza nem lesz , és e' miatt a' kamat a' szaporitást felemészti , a' tőkének fizetése pedig terhül marad , a' fejét senkisésem törte. Lesz hitel , lesz pénz , angol lóra , kutyára , kártyára többet adhatok ki , 's bőven költhetek , — adóssággal vagyok terhelve ? zálogba adom jószágomnak részét , a' többit tisztán fogom birni , majd annak idejében vagy magam ki váltom , vagy gyermekeim váltsák ki — gondolta egy másik 's harmadik , — mert arra , hogy jószágától örökösen megváljon — minthogy a' legroszszabbul gazdálkodó is szerzőnek kíván látszani — kevesen voltak elszánva ; az pedig éppen legkevesebeknek volt eszökben , hogy minden váltótörvény mellett is a' hitel még gonoszabb lábon fog állani , vagy hogy ezen lépést az ősiségnek megdöntésével kívánná valaki öszvekötni. Egy bécsi főhivatalnok , kinek neve a' Monarchiában magas tiszteletben áll , és ki e' szakban nagy tekintély , midőn a' váltótörvény behozatala szóban volt , egy magyar statusférfiúnak csodálkozással mondta , hogy megfoghatlan , mit akarnak a' magyarok a' váltótörvényekkel ? mert nem olly országba való az , Lengyelország lesz belőle , zsidó kézre kerül ; és azon jó ur mondott valamit , ha mindjárt azt nem tekintenők is , hogy a' birodalomban , mellynek tagjai vagyunk , minden 57-ik valósággal zsidó ; Angliában pedig , mellyre olly annyiszor hivatkozunk , minden négy ezeredik zsidó , kívánnak ugyan közölök üstökös csillagkint egyesek , és legyen ezeknek minden becsület , főképpen pedig azoknak , kik mit a' vámon vesztenek , a' réven megnyerni nem igyekeznek , de az egészet összevéve még is gyakran eszünkbe jut , mit hajdan egy ifjúkori tanítónktól e' népről mondatni hallottunk , hogy „nec se agriculturac nec militiae

libenter applicat, semet locustarum instar multiplicat, victoresque suos natio victa premit.“ — Sőt voltak becsületes külföldiek, kik midőn a' váltótörvények behozatala munkában volt, azt állították, hogy sokkal több pénzök veszett el a' hitelezőknek külföldi hitelezés mellett mint Magyarországon, mert itt, ha valamivel későcskébb is, de csakugyan hozzá jutottak pénzeikhez, noha a' husz éves csődper ott sem példa nélküli, és királyi jó atyánk kegyelmes leirata által figyelmeztette fiait; de hasztalan, mert — maradjon.

És mi lett a' következés? Temérdek özvegeket realizáltak az uzsorások, mellyeket nem adtak, a' váltó üzlet a' kereskedési körön túl is bocsájtván, a' jólelkű hitelezők húzamos időre nem örömet hiteleznek, pedig ez volna a' segítség, mert félnek, hogy valami uzsorás váltói eljárás mellett a' kielégítési fundust elkapja. Már most több alapítvány is kölcsön alkalmával megkivánja, hogy biztosítékul fekvő jószág resignáltassék, mellyet ismét haszonbérképpen vissza-resignálnak. És ezen irtóztató hitel-intézet mellett a' játék még igen egyenellen is, mert ha becsületes embernek kölcsönre van szüksége, az „elfogadom“ szó igen drágába kerül, ha pedig becsületes ember illy módon adna kölcsön, az rosz néven vétetnék, és így még azt sem teheti, hogy „ha őt ütök, ő is sorstársát torkon ragadhassa“ mert ő reá nézve erkölcsi tilalom létezik, bírójának vagy ellenfelének irgalmában pedig menedéket éppen nem találna.

Igaz ugyan, — és fájdalom! — miszerint ezen tilalmon némellyek magokat túl kezdik tenni, mert most már az emberek szamitanak, és sok ember egymást kegyetlenül kiszámítja, atyafi atyafinak, jó barát barátának olly számadást csinál, mellyet az előtt tenni, átallott volna; némellyeket még is tartóztat az, hogy mindenki tisztának akar látszani, nem lép fel tehát saját nevében, hanem pénzét egy pár sor íráska mellett „elfogadom“ utján más alkalmas egyén által kezelteti, azzal nyugtatván meg magát, hogy „barátom, földim,

bőröd csakugyan nem maradhat meg, tehát inkább jó barát kezébe kerüljön, mint zsidóéba.“

Távol legyen azonban, hogy mind e' mellett azokat, kik a' váltó-törvények létesítése körül buzogtak, legkevésbé is okoznók, a' szándok bizonyosan legjobb volt, de a' theoriát az életben gyakran megzavarja a' praxis. Mindent a' maga idejében és ovatosan.

Lehet-e tehát csudálni, hogy az előzmények által ennyire okulva, igen ovatosak vagyunk azonnal meggyőződni a' felől, hogy „ha a' megadott birtokképességhez még birtokbiztosság is adatik, akkor már a' mit csak kívánhatunk, minden meglesz“ és főképpen hogy édes magyar hazánk boldog lesz? Lehet-e rosz néven venni, hogy mielőtt a' végső lépést megtennők, illy formán gyanakodunk, vajjon ha az ősiséget eltörölvén, a' kaput egészen kinyitjuk, nem fogják-e külföldi különben ugyan becsületes emberek is, de mind kül, mind belföldi uzsorások is a' nemesi jószágokat megülni? mert az úrbéri telkeken a' mint látszik nem kapnak, 's olly discretusok, hogy ezeket a' kivásárlandó kisebb nemességnek hagyják; — és ha ez így lesz, reá köszönhet-e majd még a' magyar nemes koszorús költőjével egymásra „adja Isten, hogy a' magyart a' fél világ uralja;“ nem fogja-e majd e' szép hont olly vitéz nemzet keríteni birtokába, mellynek hősei, ha a' dolog rosszul talál menni, mivel csak materialis oldalról ragaszkodnak tüzhelyökhöz, addig míg a' baj tart, fecskekint melegebb országba térendnek, és sikerrel fogunk-e beszélni az absentismusról, azok ellen, kik a' megye-kormányzási, 's törvényhozási erőt közvetve 's közvetlenül kezökbe kerítendik? nem olly vitézeket fog-e a' hon táplálni, kik a' vaspánczért előrelátólag a' szaladás esetére, hátukra csatolják? mert ők számolni szoktak, és ekkor nem lesz-e méltó okunk Horácunkkal felsohajtani: „más néppel ontott bajnoki vért hazánk „szerzője Árpád a' Duna partjain“; és ha így lesz, a' szegény magyar nemes nem méltán fog-e felsohajthatni dicső királyának 's vitéz őseinek árnyékához, 's nem joggal kérdezheti-e,

hogy mi, kiknek eldödei a' királyiszékért és hazáért véreket annyiszor ontották, 's mindkettőt megóttalmazták, mivel érdemlettük azt, hogy miután kötelességünket híven betöltöttük, és tovább is betölteni nem késtünk volna, olyanoknak, kik közül némelyek a' haza védelme alkalmával egy és más módon magokat felpénzelték, megvásárlására kitéssünk? és nem lesz-e egyedüli vigasztalása az, hogy ezen sorsot nem királya hozta reá? — és megcsókolván a' királyi adománylevelet, melly által őseinek a' királyiszék és haza iránti érdemei megismertettek — mert ezen osztályban sok nemes érzés lakozik — öszvehajlja ismét pecsétetes levelét, és csak egykor-máskor — főképp midőn az uj birtokos által, ki már a' köz birtokosságot kiarondirozta, le fog nézetni, vagy éppen mint Istvánfy irta, ha itt nem tetszik, Scythiába fog utasíttatni, akkor fogja fiának szívszagatva mondani: Fiam! ha volna bíró, ki nekünk ezen pecsétetes levél szerint igazságot tenne, lenéztésünket semmi kincsért sem türném — és nem lesz törvényhozó-test, melly azt rendelhesse, mint valaha „Fukarii et „omnes nationes externae, qui thesauros Regni palam exhauriunt, de hoc Regno statim ablegentur, in eorumque locum „ungari constituentur.“

Lesz hitel, lesz bank, ott már talán olvasni sem fogják a' bankjegyeket, hanem csak úgy belemarkolni engednek — de itt is csak lassan. A' hitel-intézet igen is elkerülhetlenül szükséges, hanem „praetor minima non curat“ ki fog minden aprósággal vesződni, ez nem nagy jó uraimék részére való. Ez 's ama nagy birtokos felvesz ennyi annyi számos ezereket, kérjenek csekélyebb öszvegeket ő tőle, igen, de ki venne nagy öszveget kölcsön a' végelt, hogy azt ismét kisebb öszvegekben nyereség nélkül kölcsön kiosztaná? és az egregius nagy jó uraimék földceskéket adnak örök áron, melly többé nem sír vissza. Azonban

Kell, szükségképp kell hitel-intézetnek lenni, különben hitelezőink elnyelnek, sőt ha a' kaput egészen megnyitjuk, hitel-intézet mellett is mindent elnyelnek, mert a' ki őt, vagy

éppen hat száztóli kamatos pénzzel lép ki a' térre, mint talán ki fogunk léphetni, az annak, ki nem is egészen önjerejével dolgozik, hanem más pénzét harmadfél száztóli kamatadás mellett forgatja — ha a' vásár egészen szabaddá tétetik — a' concurrentiát ki nem tarthatja.

Kell, ismételve mondjuk, kell lenni hitel-intézetnek, de azért az ősiséget nem kell eltörölni.

A' káptalanok, közalapítványok, 's magán-tőkepénzesek milliókat kezeltek és kezelnek, és ki az, a' ki pénzét az ősiség miatt elvesztette?

Igen, de a' hitelhez birtokkönyv kívántatik — de hát micsoda ellentétben áll az ősiség a' birtokkönyvvel? hiszen régi időkben is voltak birtokkönyveink, csakhogy a' mostaniak tökéletesebbek; ugyanis

Voltak királyi könyvek, voltak káptalanok, conventek 's más hiteles helyek könyvei. A' káptalanok eljárása bizonyos körökre volt szorítva, és így az illető kerületekbeni jószágoknak birtok-czímét mindenki annál inkább ismérhette, mivel még az 50 ftoth meghaladó zálogokban is beiktatás kívántatott, és ez csak 1647-ikben lön megszüntetve, sőt mi több, néha az is megtörtént, hogy a' privilegialis levélben a' jószág mennyisége is kitétetett „est sufficiens ad culturam quinque, sex, octo ararorum“, mik voltak tehát ezek egyebek, mint birtokkönyvek?

Igaz ugyan, hogy azt nem földmérők mérték, de hiszen csak a' mult század közepén is történt még bizonyos nagy, most jog-egyenlőségi per alatt lévő jószág iránt, a' királyi fiskussal tett csere alkalmával olly felmérés, hogy megkerülték a' határokat lóháton, commode equitando három-négy óra alatt, de már azután azt, hogy mikor szorították meg a' lovat jobban, akkor-e, midőn a' cambiumot, vagy midőn a' cambiatumot lovagolták körül? mivel nem voltunk ott, nem tudjuk. Elég az, hogy a' birtokkönyvek elvileg az ősiségnek minden évszakában be voltak véve, 's mi több, eladások alkalmával a' birtok meg is becsültetett, mert az 1298-iki 66-ik cikkely

szerint a' birtokot az értéknek csak egy tized részeig lehetett eladni, az 1-ső rész 83-ik czimje szerint pedig a' köz becsár (communis aestimatio) erejéig.

Túl vagyunk — Istennek hála! — azon az időn, midőn még csak házainknak megszámlálásában is, mint Talleyrand bizonyos régecskébben látott ismerősének hizásában, kitudja minő politikai okot gyanítottunk; nem fogjuk többé országos öszveírás alkalmával arra tanítani a' becsületes pórt, hogy minden öszveirandóból kilencz tized részt hit alatt tagadjon el, 's elvégre a' dolgot oda vigye, hogy egy tehéntartás mellett évenkint a' haszon 7 krajczár, vagy éppen mindent kárával tart, a' kárt pedig honnan pótolja? azt nem tudja; — de ha jövedelmünk hatod részét a' haza oltárára ajánlandjuk, mi sem fogunk harminczöt, harminczhatod részt megtartani; egy szóval: Felsőges urunk irányában úgy fogjuk magunkat tekinteni, mint a' jó gyermekek, mint a' jó házasok, kiknek atyjok, 's egymás iránt nincs titkuk, és ez bizonyosan viszonzatni fog, mert itt is bizodalom a' főáldás. Nem fogjuk többé titkolni valódi állásunkat, sem azért, hogy erőnket látván többet ne kívánjanak tőlünk, sem azért, hogy gyengeségünket palástolván félnénk, 's rettegtebbeknek kívánnánk látszani, mint sem vagyunk. Megértettük jó királyi atyánkat, 's loyális kormányát, őszintén kívánunk közremunkálni, nem borzadunk a' rendes telekkönyvtől, nem attól, minek ez egyuttal alapja léssen — az adótól.

Ismételni meg nem szününk tehát, hogy a' hitel-intézet elkerülhetlenül szükséges; de azt is erősen hiszszük, hogy ha az eddig mondottaknak, 's alább mondandóknak nyomán az ősiség módosítatik, benne a' hitel-intézet szirre találni nem fog.

A' bölcs Fichte, kinek Philosophiája az emberi boldogság' tarháza, sokat is mondott talán, midőn azt állította, hogy a' ki a' nemzetek, szokásait lenézi, a' törvénykezési formalitásokat pedig eltörölni kívánja, az az emberi társaságnak ellenfele. Maradjunk a' magunk tekintélyei mellett.

Az 1828-ikban munkálkodott országos küldöttség a' többi

között így szól „quia conservatio familiarum originariae institutionis, saluti publicae non minus, ac privatorum implexa est, hinc Regnicolaris Deputatio censuit eo digrediendum non esse, an bona avita irrevocabiliter abalienari possint, atque adeo antiquissima in manipulatione jurium nobilitarium praevigens consuetudo, conservationi familiarum innixa, alteranda sit, nec ne?

Vitiis non nova legislatione occurrendum, sed vitia rescanda — 's erre vonatkozólag a' halhatatlan emlékezetű királyi személynök, midőn a' királyi Curia 1824-ikben a' mostani formában megállapításának százados emlékét ünnepelte, a' többi között így szólott „sed non in sola saltem Judiciorum forma corrigenda substitit paterna Augusti Caesaris et Regis Caroli providentia, complexa est haec ordinis etiam processualis, legum item civilium, et criminalium emendationem, quarum plurimae partim illis ipsis anni 1723 Comitibus, partim subsequis anni 1729 perlatae, hodie dum procedurae nostrae forensis Cardinem constituunt, ut delictorum publicorum a privatis discriminatio, poenarumque in utrisque mitigatio, causarum civilium pro ratione Instituti ad constituta Judicia adsignatio, stabilita appellationis norma, nec intermissa in beneficii hujus usu ad ignobiles, quos velut plurimos omnis legislatio praecipuae semper curae habere debet, debita reflexio, temperatus denique juris remediorum usus, et quam plurimae, quarum recensione Judices quotidiano alioquin usu haec tractantes delassare nolo; uberem utique nobis gratiarum materiam praebet vel sola **stabilitas et constantia** praecipua scilicet haec omnis civilis institutionis perfectio Tribunalibus nostris sapientia Caroli VI-ti Imperatoris, providisque majo-

rum nostrorum consiliis asserta; illud denique in restaurandis Tribunalibus, emendandisque legibus editum sapientiae documentum prorsus singulare, quod emendationibus **his non peregrinae inbuerentur formae**, nec aliud in vetustis immutaretur institutionibus, quam quae iis **temporum vitio adhaeserunt**, et justitiae administrationem morabantur, sed Tribunalium, Magistratumque et Judicum vetustis usque nomenclationibus recentis, efficeretur potius, ut emendationes in consuetis formis essent acceptiores, firmareturque in populo religiosa patrum Institutis adhaesio, et gentis characterem solidatura, et fidelitatis in Principem vadem praebitura securissimum, nec tamen deesset in fastis exemplum, utiliter et citra commissum ullum compagis totius vitium, praestitae Tribunalium et Magistratum emendationis, cujus necessitatem labentibus annis redire omnis sane aevi legislatio docuit „**neque enim ullum ingenium tantum exstitit, ut quem res nulla fugeret, quisquam aliquando fuisset, neque cuncta ingenia conlata in unum tantum posse uno tempore providere, ut omnia complecterentur sine rerum usu ac vetustate!**“

És az tagadhatatlan is, hogy nem volt nemzet, melly az ősi szokásokhoz olly erősen ragaszkodott volna mint a' magyar, mert azoknak szentségét szinte polgári létével tartotta öszveköttötnék lenni.

Nemzetek akár köz, akár magán-jogi rendszereiket normalis állapotban fenekestül soha sem forgották fel, mert „periculosa est omnis in Republica mutatio, nam eam sequitur repentina quaedam morum mutatio“ és azért „in rebus novis constituendis evidens esse debet utilitas, ut recedatur ab eo jure, quod diu aequum visum est.“

Igen „de nincs szó a' közállományi jognak megváltoztatásáról, egyedül az egyszerű, a' közállományi jogot sehogyssem érdeklő, és így alkotmányi állásunkra bal következést maga után még csak messziről sem vonható magántörvény-szerkezetről van szó.“

A' hol a' birtok mindig forog, sem osztályhoz, sem családhoz nincs kötve, ott democratiai, — a' hol a' birtok nagy kiterjedésben elidegenithetlenül kevesebb családokhoz van kötve, ott olygarchiai, — a' hol végre a' birtok öröksége számosabb családok között kisebb nagyobb, de nem tulságos mennyiségben a' családok fentartásairai tekintettel van felosztva, ott aristocratiai szint ölt az alkotmány.

Az elsőt senki sem kívánja; — ójjon tőle az Isten!

De ajánltatik szinte több oldalról a' második, midőn a' majorátusok felkaroltatnak; pedig ezen institutio az, melly majd kétszázad óta állván fen hazánkban, miután ennyi idő alatt majorátussal bíró nemzetséget talán tizet sem számlálunk, rokonszenvet nyerni nem tudott. Ez azon institutio, melly mellett felette nagy ovatosság kívántatik. Kell lenni minimumnak, mert nevetséges, és épen czéliránytalan volna, ha minden tiz tizenkét telek majoratussá alakittatnék; maximumnak pedig kell lenni azért, mert nem lehet, hogy a' megyéket két három család nyelje el, mi ha történik, az ország uradalmazva lesz, és ha úgy lesz, a' közép és kisebb nemesség megsemmisül, ennek pedig a' köz-jogi rendszerre lehető következését a' jövőndő fogná megfejtteni. A' multat nézve azonban a' történetírás nyomán bátran állithatjuk, miszerint ha a' közép- és kisnemesség nincs, megyei szerkezetünknek régen vége van, 's köz-jogi szerkezetünkkel is ott, hol jelenleg vagyunk, aligha állunk. Az oligarchia rendszerint szélsőségben jár, 's többnyire csak önhasznával 's tekintélyével foglalatoskodik, sőt a' hol szerét teheti, mint az annyira magasztalt Angolhonban, a' status fején is felülemelkedni törekszik; nálunk a' 15-ik század végén, és a' 16-ik

elején a' koronának 's egyházaknak jószágait, a' harminczadokat, sóbányákat, királyi városokat birtoka alá kerítette, a' kisebb birtokuakkal pedig miképpen bánt légyen? csak az 1291-iki 35-ik czikkely is bizonyítja, melly ezt rendeli „*fassiones coactae viribus careant*“ mert „*aliqui ex Regnicolis vi, vel metu possessiones suas vendiderunt, aut etiam non vendentes Instrumenta venditionis contra se praepotentibus confici coacti fuerunt*“; de még ez sem volt elég, hanem az 1298-iki 33-ik czikk szerint szolgálatra is kényszerítették az olygarchák a' nemességet, úgy hogy azt kellett rendelni, hogy „*excommunicationem nunc latam incurrant ipso facto, et si de hujusmodi pressione nobilium Domino Regi constiterit, tales depressores persequi teneatur, digna ultione feriendos.*“

És hogy ezek így voltak, amaz 1307-iki oklevélben, melly szerint Robert Károlynak hódolat tétetett, meg van ismértve „*nobiles quoque Regni Hungariae, quos hactenus indigna servitute oppressisse dignoscuntur, juxta naturalem ipsorum libertatem, cuicumque voluerint servire, seu propriis rebus curam impendere permittantur*“ sőt Robert Károly, midőn 1308-ikban hitet mondott esküvel is kötelezte magát „*nobiles Regni Ungariae in approbato et antiquo jure servare, atque a Tyrannorum oppressione eripere.*“

Igaz ugyan, hogy később a' Duna, Tisza, Vágh, Mura völgyeinek nagy birtokosai a' nemességnek számtalan inscriptionalis leveleket adtak ki, mert önérdekök úgy hozta magával; később azonban az inscriptionalis leveleket kikerestették, és a' felhasználtaktól uradalmaikat a' lehetőségig kitisztították. —

Megóttá alkotmányunkat, hazánkat a' monarchico-aristocratiai rendszer, ez pedig az ösiségen alapul; ne döntsük meg tehát az alapot, de a' hol kell, — a' minthogy kell is — igazítsunk, javítsunk.

X.

Kisértsük meg a' fő vonalakat :

Minden káptalannak legyen hiteles pecsétje , és minden káptalannak és conventnek legyen meghatározott kerülete, mellyen túl hivatalos eljárását terjeszteni nem szabad.

Minden örök-vallások az illető kerületi káptalanok, vagy conventek előtt tétessenek , mellyeknek jegyzékét és tökéletes kivonatát a' káptalanok és conventek minden félvénk végén az illető kerületbeli megyéknek megküldeni tartozzanak, és midőn az örök-vallást jószágbóli kilépés , 's a' vevőnek belépése követi, az adás-vevés semmiségének terhe alatt szolgabíró és esküdt előtti átadásnak (resignátiónak) kelljen történni , melly alkalommal az örök-vallás eredetiben előmutattassék , 's annak az ő általok vidimálandó mását a' törvényes bizonyság a' megyének első gyűlés alkalmával mutassa be, melly azután a' levéltárba tétessék. — Mindezek ugyan a' megyék előtt is történhetnének , de azon esetre ugy szólván egész testületet képező hivaltalt kellene alkotni.

A' zálogoknál szinte elkerülhetlenül történjék átadás, és a' zálog-szerződésnek egy eredeti példányát a' törvényes bizonyság a' megyének adja be , 's ez is a' levéltárba tétessék.

A' ki az eddigi viszonyokból (ki vevén az adósságit) eredhető követelését bizonyos évek alatt be nem perli, az elidősültnek tekintessék , és az így legyen majd a' jövendő viszonyokra nézve is , következőleg az elidősülést ellenmondásokkal megszakítani ne lehessen, hanem csak perindítással.

A' zálogos kikötött , 's a' törvény által meghatározandó maximumon túl nem terjedhető esztendők' eltelésével, hacsak új szerződés nem tétetik , elidősülés vegye kezdetét, olly módon , hogy ha bizonyos megállapítandó évek alatt a' per el nem kezdődik, az a' keresetlevélnek örökre ellent álljon, — vagy a' mi a' megtartott tulajdonossággal inkább méltányosságban lenne, az is lehetne, hogy :

A' per-kezdésre kiszabott évek elteltével a' zálogos birtok azonnal régi záloggá váljék , mellyet a' tulajdonos nem-

zetség bár mikor ugyan, hanem már csak felsőbb bíró előtt, és az örök árnak letétele mellett vállalhassa magához, egyszersmind pedig mindenféle építéseket 's javításokat megtéríteni tartozzék.

Ezen eszme ellen azt hozhatni fel, hogy ez által ismét századok mulva kezdhető pereknek alapja vettetik meg, mellette pedig azt lehet mondani, hogy ha a' tulajdonos a' törvényt szabta idő alatt a' zálogot az illető alsóbb bíróság előtt ki nem váltja, 's ennél fogva úgy mint az örökös birtokos, szabadon építtethet 's javíthat, sőt bár melly csekély összegben tartja is a' zálogot, még is a' felperes a' jószágnak valóságos értékét tartozik megfizetni: akkor a' zálogba vevőnek méltányos panasza nem lehet, mert annyi igaz, hogy olly jószágot bír, melly iránt más a' tulajdonosságot fentartotta, és hogy a' zálogos szerződés szerint elébb is, és pedig kevésbbé kedvező feltételek mellett, tartozott volna kimenni a' birtokból.

Ha úgy szólván minden pert el akarunk zárni, vagy a' visszaszerzéseket quasi lehetlenné tenni, úgy a' nemzetsegnek jogainak, és következöleg az ösiségnek tekintete egészen szem elől fog bocsájtatni. Ha tehát ezen nézetnek hely adatik, akkor a' felebbi provisiót nemcsak a' teendő zálogokra szoríttatni, de az eddig tettekre is kiterjesztetni kellene.

A' férjhez ment leányokat, vagy a' 24. évet betöltött fiúkat elbontás illesse, valamint szinte az osztályosokat is.

Az örök-vallásoknál az elidősülés a' bevallónak halálakor kezdődjék, és ha per által meg nem szakíttatik, bizonyos évek alatt betöltessék.

A' kiskorúsági évek minden elidősülésnél a' számlálásból kivétessenek.

Mind a' zálogoknál, mind az örökvallásoknál a' zálogos somma az átadás alkalmával készpénzül fizettessék le, vagy ha az nem történik, a' kötelező a' benne foglalt összeg elvesztésének terhe alatt az átadó törvényes bizonyág által hilelesíttessék.

Az előintés elmulasztása tekintetéből kezdett invalidatorius perekben nem a' jószágnak valóságos becs-ára, hanem csak azon öszveg fizettessék le, mellyért az örök-vallás léteget, mert miután előintést a' közgyűlésen eszközölni nem nehéz, méltan követelhetni, hogy a' vevő e' részben önbiztossága felől gondoskodni ne resteljen, és éppen ezért illy perekben a' felperes jogot se tartozzék bizonyítani, hanem csak ősi osztályos birtok-közösséget, mert itt különben is nem az örök-vallás megsemmisítéséről, hanem csak a' vevésbeni elsőbbségről van szó.

Ugyan ezen elv szerint volnának megbirálandók a' törvénytelen zálogos feltételeknek megsemmisítésére indítandó perek is.

Ex praejudicio kezdendő invalidatorius perekben a' felperesség' (Actoratus) megnyerésére jog bizonyítása kívántassék, és ezen kötelesség a' jelenleg folyamatban lévő perekre is terjesztessék ki olly módon, hogy ezen kötelesség alól csak azon esetben legyenek a' felperesek feloldozva, midőn a' visszaverési (repulsionalis) perben a' királyi tábla által márvégső ítélet hozatott, mellynek foganata tiltás (prohibita) által nincs megállítva, önmagától értetődvén, hogy a' praejudicii perekből eredett táblai ellenállási (oppositionalis) perekben a' jogfeszegetésnek helye többé nincs.

Azon eseteknek, mellyek az örök-vallást okszerüvé vagy éppen szükségessé teszik, a' törvény által meghatározva kell lenniök, mint p. o. az 1827/8-ikban munkálkodott országos küldöttség meghatározta; és ha ezen esetek közül az örök-vallásban egy sem foglaltatik, akkor az örök-vallás egyszerűen ex praejudicio mint pusztá pazérlás megsemmisítessék, és ha a' visszaverési per-ótalom különben megtartatik is, annak ezen esetben hely ne adassék, hanem csak ellenállásnak. Egyszersmind pedig ezen esetben az alperesnek az örök-vallási öszveg egyedül számszerinti értékben fizettessék vissza; a' mi azért is igazságosnak látszik, hogy minden törvényes oknélküli örök-vallást senki se eszközöljön. Ha pedig a' tör-

vény által meghatározott okszerüségi esetek az örök-vallásban befoglaltatnak, ezek az alperes mellett bizonyítsanak mindaddig, míg a' felperes által ki nem forgattatnak, és ha ez megtörténik, 's következőleg az örök-vallás megsemmisítetik, ha az alperes kívánja — jól szabályozandó — birói becs alá menjen a' jószág, és ekkor a' felperes, a' mindennemű épületeken 's javításokon felül, még azon belső értéki szaporodást is, melly nem beruházások által keletkezett, hanem mellyet az idő adott, vagy is a' jószágnak valóságos értékét (condignum valorem) megfizetni tartozzék — és ezt méltán, mert az alperes bona fide hitte, hogy az, mit az örökötvalló előadott, merő igazság, fel nem tehetette tehát azt, hogy a' felperesnek eldődei nem igazat állitván, gyermekeiket, maradékikat okszerűtlen eladás által a' jószágtól elűtni szándékoztak volna — melly ebbéli rendszabás a' jelenleg folyamatban lévő invalidatorius perekre iskiterjesztendő lenne.

Nem fog-e a' fizetéseknek javasolt módja — a' multat illetőleg — a' magánosok' pénzbeli viszonyainak kiegyenlítése tekintetéből kiadott, 's eddig szabálytvevő legfelsőbb 1812-diki intézkedésbe ütközni, és ha fog, miképpen lehessen azt elhárítani? az a' törvényhozó-testnek bölcseségétől függend. —

A' gyámnok tettének megerősítésére (ad invalidationem facti tutorei) indított pereket az elmulasztott előintési pereknek elvei szerint volna méltányos elítélni, mert ott arról van szó, ha vajjon a' gyámnok' tette az árvára nézve hasznos volt-e vagy nem? ha hasznos volt, az örök-vallás megáll, ha pedig már eredetében káros volt, igen méltányos, hogy az, a' mivel az idő' forgása a' jószág becsét neveli, az árvának szolgáljon kármentesítésül, a' vevő pedig adott pénzének visszanyerésével érje be. — Vagy talán legtanácsosb volna azt határozni, hogy gyámnokoknak, ha mindjárt természet és törvény-szerintiek legyenek is, az árvák jószágáról örököt vallani szabad ne légyen, hanem azt egyedül zálogba bocsáthassák.

Azon, hogy a' jószág nem folyvást az első vevőnek 's maradékinak kezénél van, felakadni nem lehet, mert a' későbbi vevő végezze dolgát a' szavatossal, és legyen a' vételben ovatos, a' mihez több körültekintés csakugyan nem kívántatik, mint mennyit a' hitelezők csak egy kölcsön mellett is ki fejtenek.

A' bíróság, keresetlevél, és ügy-út elleni kifogásait egyszerre tartozék az alperes előadni, különben a' mi ellen kifogást nem tett, az — mint nem ellenzett — biróiképpen állapítassék meg.

A' bíróságok a' lehetőségig aránylagosan legyenek elfoglalva, következőleg senki se legyen kénytelen esztendőig várni, míg pere vizsgálat alá kerülhet.

A' felperes a' pernek egyedüli ura ne legyen. Az, hogy a' pert meddig akarja szóváltólag húzni, vagy mikor akarja vizsgálat alá bocsájtani, ne kizárólag tőle függjön. Bizonyos grófi család majd 80-év előtt közbe tett ellenmondás okának adására kezdett táblai perében kevés híján — sőt jelenleg talán már egy hija sincs — három ezer alperest zaklat, költekett 's függőben tart, pedig már számtalanok az alperesek közül önmagok kívánták a' pert ítélet alá bocsájtani, 's magokat az örökös zaklatás alól feloldoztatni; de ez rendelleninek látszik, mert ki látta a' pert a' felperes ellen ítélet alá bocsájtani? — holott pedig ítéletet 's igazságot sürgetni egyik félnek csak azon joga van, melly a' másiknak, és ez annál inkább méltányos, mert nálunk a' felperes az alperest büntetlenül zaklathatja; az mondatik ugyan is, hogy köszönje meg az alperes, miszerint feloldoztatván, a' pertől megszabadult, pedig valóban igen igazságos volna, hogy választás nélkül minden perben, ha a' felperes ügyétől elesik, az alperesnek okozott költséget megtérítse, és viszont; a' mi ha így volna, a' felperes minden igaz ok nélkül perrel meg nem hurczolná az alperest, ez pedig a' perre okot nem adni, vagy ha megtámadtatik és igazságához nem bizik, azt barátságo-

san elintézni igyekeznék, minden esetre pedig a' pert húzni-vonni tartózkodnék.

Igaz, hogy a' törvények rendszerint csak a' jövő, és nem az elmúlt eseteket is szabályozzák; de hiszen a' mik itt a' multa nézve javasoltatnak, főképpen a' bíróságoknak a' fenálló némely törvények lelkétől tett eltéréseit érdeklík, és semmi esetre sem nagyobbak 2-ik Ulászló azon törvénye rendeleténél, mellyszerint a' városok és egyházak, szóval: a' polgárilag ki nem halható testületek örökös czim alatti vételtől nemcsak jövődre eltiltatnak, hanem a' részökre azelőtt tett örök-vallások is záloggá változtatattanak.

Intézkedni kell minden esetre a' majoratusok iránt is, és itt az első kérdés az: vajjon a' majoratusok elvileg megtartandók-e? azután pedig az a' kérdés támadhat: vajjon egyedül a' jövőre-e, vagy pedig a' multat illetőleg is történéjk intézkedés?

Elvileg a' majoratusok annál inkább megtartandók, mennél inkább kedveznek a' vevőknek az ösiség tekintetében ajánlott intézkedések; szükséges tehát, hogy legyenek olly jószágok is, mellyek a' családhoz elidegenithetlenül vannak csatolva; hanem —

Meg kellene határozni a' maximumot, és a' minimumot.

Felette kívánatos és üdvös volna, ha a' jelenleg fenálló majoratusokat is a' hozandó törvény által meghatározandó szabályhoz lehetne alkalmaztatni. — És ezen megszorítás alá főképpen azon majoratus esnék, melly az országnak körülbelül egy huszad részét teszi, és a' mellybe — a' mint számtalan részint már egységek által befejezett, részint még folyamatban lévő perek bizonyítják — különben is sok családok jogai bekeblezvék, mellyek a' majoratusi testülettől — hacsak egységek által meg nem tartatnak — szinte forgalomba kerültek volna, 's kerülhetnek, a' nélkül, hogy a' majoratussal bíró nemzetség maradékai e végett eldődeiket okozhatnák. —

A' majoratusok tekintetében figyelembe kellene venni a'

megyék kiterjedését is, hogy t. i. egyik-másik megye háromnegy majoratus által ki ne meriltessék.

Ezek szerint, ha t. i. a' jelen időt meghaladó viszonyokból eredő pereknek megkezdésére hátáridő tételnek, annak elmúltával mindenki tudná, hogy perrel többé meg nem támadtathatik, a' jelen időből eredő viszonyokat pedig a' felebbiek szerint mindenki igen könnyen kísérhetné figyelemmel.

Igaz, hogy jelenleg számszerint körülbelül harmadfél ezer per van, melly a' táblai nevet viseli; de ezekből a' fentebbi elvek szerint fele bizonyosan ki fog mustráltatni, az pedig, hogy ha a' perek kezdésére zárt idő tételik, és a' perlekedésnek utja megrövidítettik, annál több per fog majd kezdetni, vissza éppen ne tartóztasson senkit; mert kik fogják főképpen a' pereket kezdeni? bizonyosan azok, kik látván, hogy a' per' végét egy nemzedék alatt alig reménylhetik, pert kezdeni, és jogaikat keresni nem mérészték, és kik ezek? a' közép- és kisebb nemesség, mert nem ezek bírják az uradalmak birtokosainak jószágát, hanem az ő jószágocskáik vannak az uradalmakba bekebelezve; ideje tehát, hogy ezen nemesség is nyerjen már gyors igazság-kiszolgáltatást, a' hatalmasok' irányában.

Eddig azon veres fonál, melly birtok- és törvénykezési rendszerünket főképpen végig futotta, kitünőleg az ősiség volt; most már jövőre hogy a' harmas szín it is együtt legyen, hozzá kellene fonnai, az ősiség elvének megtartása mellett eszközölhető birtok-állandóságot, és egyiránt gyors igazság-kiszolgáltatást.

A' főkérdés az: dőljön-e, vagy álljon-e az ősiség? ha dől, felesleg volna ama specialitásokra tovább, és részletesen terjeszkedni, mellyeket azon esetre kell kifejteni 's megállapítani, ha az ősiség alapelvében meg áll; ha pedig meg áll, a' kérdések megfejtése az alapelvekből önkint foly.

A' legalsó, legrendithetlenebb alap-elv pedig, mellyen minden nyugodjék, az legyen „hogy törvény engedte jogát mindenki megháborítás 's megcsönkítés

nélkül élvezze, és jogának megsértése 's kijátszása ellen, a' mennyire emberiképp lehet, a' törvény által biztosítva legyen."

Igen, de „hactenus quoque multa, et multoties bona, „utiliaque statuta fuerunt, et conclusa; quia tamen observatio, „et executio earum constitutionum subsecuta nusquam fuit, „ideo omnia in irritum transierunt“ mindent el kell tehát követni, hogy törvénykönyvünknek ezen szavai a' mi korunkra még csak távolról se legyenek alkalmazhatók. Nincs itt szó olly sanctióról, minő p. o. az „Comites, vel Vice-Comites in „exigendo subsidio negligentes ab officio removeantur, et „restantias ex proprio solvant;“ nincs szó p. o. olly eljárásról A-i 1298. art. 11. terminus intraquem laesis satisfactio impendi debet. Art. 12. extorta injuriarum condonatio pro nulla habeatur. — Art. 13. modus investigandi ejusmodi spolia. — Art. 14. Poena in eos qui aut noluerint investigare, aut falsam fecerint relationem — est excommunicatio Art. 16. Poena in Religiosos qui ejusmodi excommunicatos ad sacra admiserint — ut elemosyna priventur. Art. 17. Poena in eos qui hujusmodi Religiosis elemosynam dederint. Art. 18. Rex statutam poenam etiam sine juris strepitu irrogare potest. Art. 19. Poena in eos qui pro ejusmodi reis vel intercesserint. Nincs igen is illy eljárásról szó, de a' törvényeknek minden esetre legyen foganatjuk.

A' magyar méltányos; kevés kivétellel mindenki megnyugszik abban, hogy a' köz jólét előmozdítása pénz nélkül eszközölhető nem lévén, tehetségünk szerint fizetni kell; már évek óta sokan az 1-ő Rész 9-ik cikkéhez különben erősen ragaszkodók közül is, belsőleg ezen fizetési eszmével megbarátkoztak, hanem a' dolgok rendét sorát másképpen fogták fel; jelesen úgy vélekedtek, hogy ha mindenek előtt azt tudnák, minő kedvezésekben részesülünk a' kereskedés tekintetében, következőleg ahoz, hogy kellő ipar és szorgalom mel-

lett minő bevételre lehet számítani? csak megközelítőleg is vethetnének, akkor a' kiadásnak is mennyiségét sokkal szívesebben határoznák meg.

A' magyar nemesség a' tömegnek olly áldozatokat hozott, mellyekhez hasonlót békés uton ez még schol sem nyert. A' hazának rendkívüli esetekbeni védelméről a' nemesség le nem mondott, és hazáját 's királyát sokkal is inkább szereti, mintsem hogy ezt tenné. A' rendszerinti ótalmazást teljesítik a' rendes seregek, és a' nemesség ezt — csak mindenképpen tisztában legyünk — bizonyosan kész lesz méltányolni, mert nem fogja magáról azt mondatni, hogy ingyen nézi a' napot. Oh! bár ifjainknak, kiknek keblét a' honszeretet melege annyira hevíti, kikben minden jóra, dicsőre a' hajlam, a' fogékonyság olly kitünő, nyitlatnék mező arra, hogy ne egyedül a' megyei, vagy ügyvédi hivatalok kis terére lennének tehetéseik szorítva. Bár ezen fegyver-forgatási téren lehetne őket czélszerűen elfoglalni, mert hiszen ez azon tér, melly után az ő keblök főképpen vágyik, és éppen ezért is ne vegyük ki egészen a' nemzetet eredeti jelleméből a' nyerészkedési—csak anyagi tekintetekkel foglalatostkodtató—vágyaknak ébresztése által. Emlékezzünk arra, mit az 1525-iki országgyűlés felől a' fejedelemnek kiküldöttje a' többi között így ír vala „hoc Sua Majestas ita roborare voluit, ut quicumque „mercatorum in detrimentum Reipublicae sic per decem vel „caperet, vel cambiret, et hoc duo tantum testes comprobare „possent, extunc talis cambiens capite, et omnibus rebus privaretur, quod Bovones vix comedunt, quia ipsi sunt omnigeni „mercatores, imo, et Fukarones“

Ne szakítsuk el ama viszonyt, melly az adományozási rendszer és kezelés által a' koronához, 's annak felkentjéhez csatol; azon viszonyt, melly minket ügyeinkben, bajainkban királyiszékének zsámolyához szólít. Ne kecssegtessük magunkat azzal, hogy a' magyar olvaszt; nézzünk körül és látni fogunk. Hát ha még a' kapu minden idegennek kinyitattik, és ha a' magyar közép- és kis-nemesség megsemmisítetik, vaj-

jon a' majorescók lesznek-e , kik olvasztani fognak? Nemzetiségünk most kezd fejlődni , ne tegyünk olly lépést, melly azt kinyílásában gátolhatná. Más az : egyes nemzetségeket bebo-csájtani, más pedig idegen elemekkel ugy szőlván elárasztani az országot, 's ezeknek birtok- és hivatali-befolyásuk 's kezelésök alá bocsátkozni. Más országokban, mellyekben a' hűbéri rendszer eltöröltetett, nem ez volt az állás; nincs ugyan is ország, mellyben az ország nevét viselő néptörzsök olly aránytalan számban állna a' többihez, mint mi nálunk. — A' világerért sem állítjuk azt, hogy „extra Hungariam non est vita“ de engedjék meg, hogy legyen nekünk is a' mi hitünk szerint és sem a' külsőleg fénylő, bensőleg nyögő Angliának gazdagságát, sem a' kamaráktól a' legközelebbi Curiáig menve, alkotmányos állását széles e' világon senkinek se irigyeljük. Korunkban irta egy tudós egyetemi tanítónk Statistikájában „hogy a' magyar nyelv tudása közelit a' csudához és egyedül „a' magyarok Istenének munkája.“

Mit tettünk? birtok- és hivatal-képességet adtunk. Mit akarunk még tenni? a' hon szükségeinek fedezésére, 's boldogságának előmozdítására fizetni; és ha ez így lesz, keletkezni fog a' születési aristocratia mellett egy másik, t. i. az ész- és érdembeli, mellyek a' boldogító monarchiai elemnek hozzájárulása 's felügyelése mellett egymást egyensúlyban fogják tartani, csak a' Mindenható az aristocratianak leggonoszabb nemétől ójjon meg, melly pénzbeli.

És midőn czekeket tettük, és még tenni kívánjuk, nézzünk nyugodtan elibe a' jövőnek, viseltessünk egy szomszéd nemzet bal sorsa iránt sajnálkozással és részvéttel, de azért hasonlótól ne rettegjünk, 's ne tulajdonítsuk azt éppen a' hűbéri-rendszernek; legyünk hajlandók valamit annak is tulajdonítani, hogy ott a' szabad választásnak, és szabad vetonak kicsapongásai a' saját királya által megjövendőlt enyészet alapját éppen akkor vetették meg leginkább, midőn eleink elég bölcsek voltak, maradékaikat ugyancsak ezeknek veszélyes következményitől, ez iránt alkotott törvények által megőni; tulajdonítsunk

valamit a' hatalmasok egymás-elleni szinte háború színét viselt ellenségeskedések általi felemésztésének, az elharapódzott megvesztegetéseknek, és luxusnak, és a' szerencsétlen valósi surlódásoknak, 's jusson eszünkbe, hogy ott is mint Velenczében a' status fejének (ki itt más névvel nevezetett ugyan mint ott) tetejére nőtt az olygarchia, és ekkor ismét ne hagyjuk figyelem nélkül, hogy Róma példája szerint a' népek készebbek voltak magokat korlátlan hatalom alá vetni, csak hogy az olygarchiának nyomása alól kibontakozzanak.

Lesz, igen hihető, nagyon sok pénz lesz ezen földön, mellyet Magyarországnak hínak, de hogy jelen körülményekben, ha t. i. ovatosak nem leszünk, nemzetiségünk rovására lesz, igen valószínű. Ezt valamivel meg kell vásárolni, igen merész lépést tehát ne tegyünk, főképp olyant, mellytől visszalépésnek nincs helye.

Jó szándékát bárkinek is kétségbe venni nem szabad, annál kevésbé szabad pedig ezt annak irányában, ki az ősiség melletti felszólalásra önérdek által legkevésbé sem ösztönöztetvén, csak azért szólalt fel, mert szinte forrón érzi, mikint minden igaz magyarnak jelszava : **jó királyunk, édes hazánk, de magyar hazánk!**

FOGLALAT.

	lapon.
I. Történeti visszapillantás	1
II. Folytatás. Birtoklás nemei, ősiség értelmezése, korona örökösödése	9
III. Ujabb törvényeink megdöntik-e az ősiség' alapját? . . .	26
IV. További elemzése a' felhordott ellenvetéseknek . . .	32
V. Birák, ügyvédek	38
VI. Nihil est ab omni parte beatum	44
VII. Felvilágosításul, 's a' királyi Curia	49
VIII. Az ősiség öszvefűggése nemzetiség és alkotmányunkkal .	56
IX. Hogyan lehet az ujabb irányt régi szerkezeteinkkel kibékíteni?	60
X. Quid Consilii?	72

TOCZKA

1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8
9	9
10	10
11	11
12	12
13	13
14	14
15	15
16	16
17	17
18	18
19	19
20	20
21	21
22	22
23	23
24	24
25	25
26	26
27	27
28	28
29	29
30	30
31	31
32	32
33	33
34	34
35	35
36	36
37	37
38	38
39	39
40	40
41	41
42	42
43	43
44	44
45	45
46	46
47	47
48	48
49	49
50	50
51	51
52	52
53	53
54	54
55	55
56	56
57	57
58	58
59	59
60	60
61	61
62	62
63	63
64	64
65	65
66	66
67	67
68	68
69	69
70	70
71	71
72	72
73	73
74	74
75	75
76	76
77	77
78	78
79	79
80	80
81	81
82	82
83	83
84	84
85	85
86	86
87	87
88	88
89	89
90	90
91	91
92	92
93	93
94	94
95	95
96	96
97	97
98	98
99	99
100	100

